

de la Revue Arménienne HANNESS
 au Couvent des R. R. P. P. Méchitharistes
 à VIENNE
 VII Méchitharistengasse

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՄԱՍԻՆ

ԿԻՍԱԼՈՒՄ

Ազգային, Գրական, Գիտական

28 րդ հ

1898

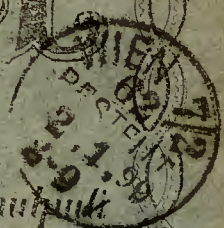
Թիի 24

15 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄ
 Մ. ՄԱՍԻՆԻՍԻ

ԶՄԻՐՆԻՍ

ՅԱՅԻԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԴԻՄԱԿ	921
ՕՔԷԼԼՕ (Ե. Նաւարեան)	925
ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՆՈՒԹՅՆԵՐ (. . .)	932
ԿԵՆԵՐԸ ՊԱՐՏԻՆ ԱՇԽԱՅԻՆ (Վաճան)	937
ՕՏԱՐԱԽԷՆ (Ա. Նաւարեան)	942
ԵՐԱՆՅՈՒԹԻՒՆ (Դ. Գ. Նաւարեան)	943
ՊԱՏԱՍԺԱՆ ԳԻՏՊՈՒԹԵԱՆ ԽՐ (Մ. Նաւարեան)	947
ԵՐԱՆՅՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՆԿԱՆ ԽՐ (Վրոյր)	949
ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	952
ԱՔՏԵՆԸ ԳՈՐԺՆԸ (Արամ)	953
ԾԱՆՈԹՅՈՒՆ	956
ՅԱՆԿ ԴԻՐՔՈՅ	956

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1899

ԳԻՆ ԹՂԹԱԿԱԶՄ

Ե ՂՐՈՒՇ

ՀԱՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՏԻՐԶԷՆՃԵԱՆ

ՕՐԱՅՈՅՑ	ՀԱՄԱՐՅՑ	Հիւսնդ սմնոյի
ՕՐԱՅՈՅՑ	ԲՆԴԱՐՁԱԿ	»
ՕՐԱՅՈՅՑ	ՀԱՄԱՐՅՑ	Արեւիկեան, Որբամանի
ՕՐԱՅՈՅՑ	ՀԱՄԱՐՁԱԿ	»
ՕՐԱՅՈՅՑ	ՊԱՏԻ	»
ՕՐԱՅՈՅՑ		ՍԵՂԱԿ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԲԸ. ՏԱՐԵ

ԹԻԻ 24

15 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1898

ԴԻՄԱԿ

Դիմակը՝ չէ թէ թատերական, ընկերային դիմակն, ընդհանրապէս գարուս ամենէ նշանաւոր դիւտն է։ Իրաւի՝ կարելի է կոչել մեր դարը դիմակայի դար։ Ինչպէս մեր կրօնական, բարոյական, իմացական, օրէնսդրական գործողութեանց, նոյնպէս մեր ընկերային, անական, կրթական և առևտրական յարաբերութեանց մէջ դիմակը գերադոյն դեր մը կ'կատարէ։ Գործի մ'է այժմ՝ դիմակը որ կ'սքօղէ ամենէ ընտիր և ամենէ վատ արարքը, և այն որ անդիմակ կ'խորհի, կ'խօսի, կ'գրէ ու կ'գործէ անդրջրհեղեղեան արարած մը, կոչաւ, անտաշ, անուպայ էակ մը նկատուի։ Անկեղծութիւն, ճշմարտութիւն, արդարութիւն դիմակի տակ երևնալու պայմանաւ կըրնան գոյութեան իրաւունք ստանալ, և թէ հալածուելու

փափաք չաւնին, իսկ ստուծիւն, խաբէութիւն ու մոլութիւն իրենց բնական դէմքով հանդէս կ'ենեն երբ գիւմակ հագած մեր առջև կ'երևին: Միայն այս այսօրոյն գիւմակներու խառնուրդին մէջ ամենէ դժուարին դործն է որոշակի զանազանել ճշմարիտ ու սուտ դիմակաւորները: Պատմական հմտութիւն, ընկերային փորձառութիւն, սուր իմացականութիւն և ուղիղ դատողութիւն կարևոր են այդ զանազանութիւնն ընելու համար: Եւ որովհետև ամեն մարդ այդ յատկութիւնները չունի, ստէպ կեղծն անկեղծէն, իրաւն անիրաւէն, բարին չարէն որոշելու անզօր կ'գտնուի. իսկ եթէ այդ կարողութեամբ, օժտուած անդամ լինի սովորաբար դիմակային ընդհանուր հոսանքէն կ'մղուի, կ'վարժի, և ի վերջէ այնպէս կ'թուի իրեն թէ աշխարհս առանց գիւմակի չէ կարող դառնալ: Եւ ահա այն ժամանակ, մարդկային կերպ մ'ապուշ հիացումով ամենէ ապօրէն, հրէշային դործեր հանրային հաւանութեան դրոշմը կ'ընդունին և անխուսելի, անհրաժեշտ ճշմարտութեանց կարգը կ'անցնին:

* * *

Անցան գացին այն երանելի, նահապետական օրերն, երբ մարդիկ գոնէ անդիմակ կ'գործէին թէ բարին և թէ չարն, անդիմակ իրարու կ'օգնէին, անդիմակ զիրար կ'կողոպտէին, անդիմակ կ'շինէին ու կ'քանդէին, անդիմակ պաշտպաններ ու թշնամիներ էին: Եւ ճշմարիտն՝ աւելի ընտրելի է այն ելուզակն որ դաշունով բացէ ի բաց կենացդ կ'սպառնայ քան թէ այն դիմակաւոր աւաղակն որ շոյելով քեզ կռնակէդ կ'զարնէ: Գոնէ այսպիսի պարագայի մէջ կարելի է ակներև տեսնել ու զանազանել բարեկամը ոսոխէդ, պաշտպանդ դաւաճանէդ:

Բայց քաղաքակրթութիւնն այս ամենը փոխեց. պարզ, ինքնայայտ դործողութիւնները ջնջեց, խաբելու, աւերելու, ստելու արհեստը նրբացուց, և դիւանադիտութիւնը զայն կատարելագործեց: Բարբառստի՛կ դար, ուր դիմակն մեր կենցաղավարութեան անհրաժեշտ մի

մասը կ'կազմէ, քաղաքավարութեան էական մի պայմանը կ'նկատուի, և խորաններու, դիւաններու, ատեաններու, «*սննդարան*», տուններու և դպրատուններու մէջ զանազան գոյներով կ'տիրէ ու կ'տիրապիտէ: Ահա քահանան որ կ'ըսէ իր ծուխին — Մարգ. Աստուծոյ, տուր ժամոցդ, տուր, խաչ հանէ, կուրծքդ ծեծէ Լուսաւորիչ պապին առջև, և մեղքերդ, ինչ որ են, շուտ մը կ'քաւուին — այսինքն՝ դիմակ հագիր. ահա դիւանագետն որ կ'ըսէ իր գործակատարին, — Երբ ես սե ըսեմ, դու կարմիր իմացիր, երբ փայփայէ ըսեմ, դու զարկ իմացիր — այսինքն գիմակ հագիր. ահա օրէնսդիրն որ կ'ըսէ քաղաքացիին. — օրէնքը սարգի ոստայն մ'է, նայէ որ պատուես անցնիս, և ճանճի պէս չբռնուիս — այսինքն՝ դիմակ հագիր: — ահա մայրն որ կ'ըսէ իր աղջկան. — Անուշիկ թռչնիկս, որչափ կրնաս չպարէ գէմքդ, լեզուդ, աչքերդ և սալօնի մէջ որս փնտռելու ջանա — այսինքն դիմակ հագիր. ահա հայրն որ կ'ըսէ զաւկին — Ո՛րդեակ, մտածին բաներ մէկդի թող. վարդ, ալեակ, արև, լուսին սնուի բաներ են, վարպետ եղիր, վարուիլ սորվէ, համողումդ, ինչ որ է, քեզի պահէ և գործի մարդ եղիր — այսինքն՝ դիմակ հագիր. ահա տան տէրն որ իրեններուն կ'ըսէ — սեխն ճերմակ և ճերմակին սե ըսելու է, երբ խնդիրը շահու վրայ է, կ'իմանա՞ք, եթէ կուգէք յարգ ու պատիւ շահիլ — այսինքն դիմակ հագէք: Ահա վարժապետն որ կ'ըսէ սանին — տղաս, այլ է գպրոց այլ է աշխարհ, հոս միայն արև, ճաճանչ կ'տեսնես, հոն մութ, մշուշ կայ, հոս տեսական, հոն գործնական կեանք կայ. հոս դրախտ հոն գոթիսք է. ուստի՛ երբ դուրս ելնես սատանայ եղիր, որ չայրիս — այսինքն դիմակ հագիր:

Այս և ասոր նման դասեր եթէ ոչ միշտ խօսքով օրինակով ու գործով կ'աւանդուին թշուառ մարդկու թեան, որ անտարակոյս անձին փորձով տակաւ կ'սկսի իր համողուիլ որ դիմակաւորներն աւելի երջանիկ կը լինին, աւելի յաջողութիւն կը գտնեն քան թէ անոնք որ անդիմակ իրենց կենաց շղթան կ'քաշեն:

Բայց խնդիր է թէ արդեօք այդ դիմաւորներն ընդ միշտ պիտի յաջողին, ստուծիւնն ու խարէութիւնն առնելու համար յաղթական պիտի կ'անգնին: Այո՛ և ոչ, Այո՛, ցորչալի մարդկային միամտութիւնը, դիւրահաւանութիւնը, սուտ կրօնասիրութիւնն ու կրթութիւնն առձեռնական բարոյական մը վարեն ու կառավարեն մանգիլը: Գորչալի պատմութիւնը, փորձառութիւնն ու ճշմարիտ դիտութիւնն մաւտ չգտնեն ժողովրդոց ստորին խաւերուն մէջ և դիմաւորները չխորտակուին: Ոչ, եթէ կրթական, տնտեսական և ընկերային հիմնական բարենորոգումներ իրագործուին, եթէ ժողովուրդները բանաւոր աղատութեան սահմանին մէջ մտնեն և մտաւոր ու բարոյական զարգացման ճշմարիտ շաւիղը գտնեն, եթէ հրէշային անհաւանարութիւններ դադրին և մարդկային բարօրութիւնն ու յառաջդիմութիւնը միակ և էական նպատակ մը դառնայ երկրիս ղեկավարներուն:

Մական խօսքը մերայնոց դարձնելով՝ եթէ կայ անխմանալի և խորհրդաւոր բան մը, այս է՝ այն կուրութիւնն, որով ոմանք՝ թէ՛ դրական, թէ՛ օրագրական և թէ՛ գիւտնագիտական կարգին մէջ, կ'յուսան թաւալին վայելել ձեռնառութիւն այն դիմակաւորներէն, որոց դիմաւորներն՝ զանազան ախուր պարագայից բերմամբ՝ խորտակուելով, դէմքերն իրենց ահաբեկի մերկութեան և վայրենութեան մէջ ի հեռուստ կ'երևին: Միթէ այսպիսիներ կամաւոր թէ ոչ բնածին կոյրեր են, չէ՞ գիտենք, միայն այս գիտենք որ հին ու նոր պատմութիւնէ մեծ բան չեն սովորած, թէ դառն փորձառութիւնէ դաս մը չեն ուսած: Դայռէն ջուր հանելու, ածուխէն մարդարիտ քաղելու, խաւարէն լոյս բերելու հրաշալի գործողութիւնները մովսիսական ու մագական դարերու յատուկ բաներ կրնային լինիլ, սակայն արդի քննասիրական ու գիտական ժամանակներն այդ տեսակ հրաշք-

ներ տեսնելու աշխատութիւնը եթէ ոչ միամտութիւն,
նպատակաւոր, նենգաժէտ խորհուրդ մ'է:

Եւ այս միամտութեան ենթակայ կ'երևին, եթէ ոչ ա-
նոնք որ տոհմային զարգացման գաղտնիքն ազգին բա-
րոյական ու կրթական համեստ ու խաղաղիկ ճգանց մէջ
կը վնասեն, դէթ այն անձերն որ իրենց երևակայու-
թեան թուիչքն կամ շահամուլութեան տենչանքն իրրե-
ստուգութիւններ կ'ընդունին և կը դեղեն վնասու-
թէ ինչ են հայութեան ճշմարիտ և անգիմակ պաշտպա-
նութեան և յառաջդիմութեան տարրները:

Փ Թ Ի Ե Կ Ե Փ

ԱԴԱՄԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ա.

Ինչպէս որ ըսինք, Ռոմէօ և Ժիւլիէդ իտէալ սիրոյ ողբեր-
գութիւնն է: Հոն տեսանք երկու երիտասարդ ու անմեղ հոգի-
ներ, իրարմէ յափշտակուած, որ կերպ են ու կողքան իրենց սէ-
րը, ինչպէս զոյգ մը թռչուններ՝ Վերոնի մեղմազնոտ անտառ-
ներուն մէջ: Հոն զգացինք այն հնչական մեղեդին, որ կուտայ
մարդկային հոգիին այն վաւթ թռչն, որ կը սլանայ խառնուիլ
աննիւթական աշխարհի մը մէջ: Ռոմէօ և Ժիւլիէդ սիրոյ լու-
սապսալն է, աստուածացումն է: Իր դիւցազները՝ իտէալացած
սիրոյ ամենէն աւելի նուրբ ոլորտին մէջ, իրենց ողբերգական
վախճանովը մեծ շահեկանութիւն մը կը ներշնչեն մեզի: Երբ
բանաստեղծը մէկ կողմէն՝ գարնանային ծաղիկներով կը սլոճ-
նազարդէ անոնց հարսանեկան անկողինը, միւս կողմէն պատ-
րաստած է գերեզմանին ցրտասառսուռ փոսը, ուր կանմահա-
նան տիպար սիրահարներն: Օթելլօ, գրուած 1602 ին վեց տա-
րի ետքը, իր սիրային տրամներու վերջինն է, ուր նախանձը
կը ծառայէ իրր խորիսխ: Օթելլօ աւելի ահաւոր է, աւելի փո-
թորկալից: Վերոնի սիրահարներն մեզմէ արցունքներ կը խլեն:
Սարսափի ու զգուանքի դրացում չկայ հոն, մինչդեռ Օթելլօի

մէջ նախանձը — կանաչ աչքերով այդ ճիւղը՝ որ իրմով կը ծնի, ու կը անանի իր սնունդով — հոգեխռով սարսուռներ կուտայ մեզի: Չար, ստորնաքարչ, չափանդիր և անսանձ կիրքեր կը կատարեն զխաւորսդ: Դժբաղդութիւններ, որոնք կը պատահին, մեքենայուած են մարդկային դիւատիպ շարակամութեամբ: Սլիզըն սկսելով, տրամին չէնքը սարսուռելու սղառնալիքին տակ է, զոր տապալելու համար կը բաւէ կըրակոտ ու կոյր նկարագիր մը և գոթային գանկ մը: Շէյքսփիրի անձերը այնքան զօրաւոր և ինքնատիպ դրօշմ մը կը կրեն, որ վայրկեան մը կը կարծենք թէ մարդկային էակներ չեն ասոնք: Շէյքսփիր երբ նկարագիր մը կուգէ ներկայացնել, կը ներկայացնէ զայն իր ամենէն ուժգին վիճակին մէջ: Իր բոլոր անձերը զարմանալի բայց որոշ դիմագծութիւն մը ունին, որոնք բեմ կուգան իրենց յատուկ զգացումներով, ներշնչումներով, վեհ կամ սև գաղափարներով: Առնենք Ռիչարտ Գ. կամ Մագպէթ, բարբարոս, բռնակալ և արինառուշտ, որոնց աչքերէն՝ մինչև տրամին վախճանը, վայրագ ցասումի հոսանք մը կը ժայթքէ: Ձեն ընկրկիր ոչ մի թումբի առջև, կը սփռեն չորս դին սուգ և արցունքներ, և որոնց մատներէն արեան ճապաղիքներ կը կաթեն, մինչև որ գերագոյն արգարութիւնը դիտապատ կը գահափոխէ այս ահարկու թագակիրները: Առնենք Համլէթը, առաքինի, համեստ, ցաւատանջ ու դալկահար, որ կնիջ մը փափկութիւնը ունի, ու իր հեղինակին տուելուն ու կրքոտ ոգին: Երբ իր հիւանդ ուղեղին մէջ կը ծագի հօրը յիշատակը, մահուան գաղտնիքը, վրէժխնդրութեան գաղափարը շանթի մը ուժգնութիւնը կուենայ: Ան մտածմանց ջղաձգումներու մէջ, գրեթէ անդիտակից, բուռն և անգութ մինչև իսկ մօրը, մինչև վսեմն կը բարձրանայ, և թունաւորութեամբ՝ մահուան գալարումներու պահուն, կը մխրճէ սուրը Գլոտիոսի կուրծքը, լուծելով սիրեցեալ հօր մը վրէժը: Այսպէս է նաև Օթելլօ, որ սիրոյ յափշտակութիւններու հետ, ունի նաև կատաղութեան ալիքներ, որք կը փոթորկին իր հուժկու կուրծքին տակ: Աչքերը՝ որոնք այնքան դրօշմալից են Տեզտէմոնայի, յանկարծ, կասկած մը կամ նախանձը լափլիզող կայծակներու կը վերածէ, որոնք որոտումին կսպսկեն պայթելու համար: Այս տարօրինակ տրամին երեք զխաւոր գերակատարներն են, Օթելլօ, Իակօ և Տեզտէմոնա, որոնց նկարագիրը պիտի ուսումնասիրենք իրենց մասնաւոր հանգամանքին տակ:

Դեռ մեր առաջագործ տեսութեան չսկսած, խիստ շահագրգիռ խնդիր մը կը ներկայանայ քննելու թէ՞ Օթելլօի գոյնը ս՞եւ էր թէ ոչ, խնդիր մը, որ անվերջ վիճաբանութեանց տեղի տուած է մեծագոյն քննադատներու մէջ: Մենք միայն ասոնցմէ երեքին կարծիքը պիտի յիշենք, որոնք աւելի մեծ հեղինակութիւն մը ունին: Ասոնք են Շէկէլ, Գոլրիճ և Ֆրանսուա Վիկդոր Հիւկոյ Շէկէլ շատ խիստ կը գտնուի Օթելլօի նկատմամբ: Ոչ միայն անոր արտաքին մասը սեւ կը տեսնէ, այլ և ներքին: Կենթադրէ թէ իր գօտիի կիզիչ ճառագայթներու տակ, անոր բնութիւնը բոբրարոսացած է, ինչպէս Սահարայի վաղրերը, կամ Աղլասի առիւծները:

Օթելլօի արտաքին եսն է որ, ճերմակ մարդերու քաղաքակրթութեան հետ չփոխելով, ստացած է ոչ թէ տակուն և կիրթ նկարագիր մը, այլ անոր երևոյթը կամ կեղծիքը: Ստորեւ կը թարգմանեմ գերման մեծ քննադատին կարծիքը իր ամբողջութեան մէջ, որ շատ մը գրադատներու քով արձագանք գտաւ:

— Եթէ Ռուէօ և Ժիւլիէի թատերախաղը կը թուի լուսադարձուած արալոյսի ցոլքերով, բայց արալոյս մը՝ որուն բոցանուտ ամպերը կը ծանուցանեն փոթորկալից օր մը, Օթելլօի թատերախաղը լի է մթապատ ստուերներով: Բայց ի՞նչ բարբառատիկ վրիճապահ մը, որ դրդած է Շէյքսպիրը, նախանկան զրոյցին նման, հիւսիսային Ափրիկէի Մաւրիտանացին, այսօր մկրտուած հազարացին, իբր Սեյն մը նկատելու: Օթելլօի մէջ կը տեսնենք բարբարոս բնութիւնը այն կիզիչ գօտիին, որ անասուններն աւելի վաւրագ ու տունկերը աւելի թունաւոր կընէ: Փառքի բաղձանքը, պատույ օտարոտի օրէնքները, աւելի աղնիւ և աւելի բարձր բարքերն չեն կրցած զսպել զայն, բայց եթէ արտաքին երևոյթի մը տակ՝ Նախանձը՝ իր մէջ, սրտի այն փափուկ դիւրազգածութիւնն չէ, որ կը զաշնակցի խանդավառ յարգանքով մը իր սիրոյ ասարկային հետ: Զգայնոտ մտաւթափումն է այն, որ կարտադրէ, տաք կլիմայներու տակ, կիները փակելու տղեղ սովորութիւնը, ինչպէս նաև խել մը հաւարնական զեղծումներ: Այս թոյնէն կաթիլ մը՝ թափուած իր արիւնին մէջ, կը գրգռէ հոն ամենէն աւելի ահարկու յուզումները: Օթելլօ կը թուի աղնիւ, անկեղծ, վստահ, շնորհասպարտ

այն սիրոյ՝ որ կը ներշնչէ իրեն, հերոս մըն է, որ կը քամահրէ վտանգը, իր բանակին արժանի պետը, կառավարութեան ամուր յենարանը: Բայց իր կիրքերու զուտ ֆիզիքական զօրութիւնը կը տապալէ իր ստացական առաքինութիւններն, և վայրենին կառնէ իր մէջ իր ստորին վիճակը քաղաքակրթեալ մարդուն քով: Նոյն իսկ արիւնի այս բռնակալութիւն՝ որ կիշխէ կամքին վրայ, կը տեսնուի իր անզուսպ բազմաթիւ արտայայտութեան մէջ, Օրաոխօջն վրէժը լուծելու համար: Եւ երբոր կղզայ իր կուրութիւնն, խզճահարութիւններն, գորովը և վիրաւոր պատուոյ զգացումը միանգամայն կարթննան իր ծոցին տակ, ինքն իր դէմ կանդրող առնայ բռնաւորի մը կատաղութեամբ, որ կը պատժէ ապստամբ գերին¹ 10

Ֆրանսուա Վիկտոր Հիւկո, Ֆրանսացի մեծանուն բանաստեղծին զաւակը, յենլով Գուրիծի կարծիքին, գեղեկիկ կերպով կապացուցանէ թէ՛ գերմանացի քննադատը կը սխալի, և թէ Օթելլօ երէք սե չէ եղած, և թէ սե ենթադրելու հաւանականութիւնը բնաւ չհամապատասխաներ տրամի ոգւոյն:

— Զնարիտ է որ, կը գրէ Ֆ. - Վ. Հիւկո, տրամի առաջին տեսարանին մէջ, Ռոտէրիկօ, որ կատէ Օթելլօն, գայն կը նշաւակէ իբր մարդ մը Բաշէ չիմերմէ Բայց ի՞նչ կրնայ սպացուցանել այս Բատ որում չրթներու թանձրութիւնը սե տիպարին բարացուցական մէկ նշանը ըլլալով, կը հետեի՞ միթէ թէ միայն սեներն են, որոնք թանձր չրթներ ունին: Միթէ յաճախիկ չտեսնուի՞ր սոյն յատկանիչը ուրիշ տիպերու քով ալ, և փոխանակ բարբարոսութեան նշան մը ըլլալու, չէ՞ մի որ նկատուած է, Լափաթէրի աշատութիւններէն ի վեր, բարութեան դրոշմ մը, իբր արաքիի ցոյց մը այն սրտազեղ յատկութիւններու, որոնցմով կօժտէ բանաստեղծը Օթելլօն: Շատ ճշմարիտ է նաև որ, Վենետիկի Մարիտենացիին չատ անգամ ցոյց տուած է իբր Սեի արամի անձնաւորութիւններէն, որոնք ամենէն աւելի համակրող են իրեն: Չեր փեսան, կըսէ իշխանը Պրապանդիօի, աւելի փայլուն է քան թէ սե: Եւ Օթելլօ նոյն իսկ փնտռելով զզուանքի շարժառիթը, զոր կը կարծէ ներշնչել Տեղաէմոնայի, կըսէ ինքն-իրեն թէ սե է: Perhaps for I am

¹ Cours de litter dramatique, par A. W. Schlegel, 5ME Vol. page 54:

black: — Բայց black բառը, զոր մեր բառարանները կը թարգմանեն «և», ունէ՞ր Շէքսպիրի ժամանակ այն բացարձակ արժէքը, զոր գերման ու ամերիկացի քննադատներն կընծայեն անոր: Չեմ կարծեր: Եւ պիտի յիշեմ անժխտելի օրինակ մը, իրր փաստ իմ կարծիքիս: Տեսէ՛ք, Շէքսպիրի հնչեալներէն մէջ այն պատկերը, զոր բանաստեղծը կը գծէ իր տարփուհւոյն: — Եթէ ձեռնը ճերմակ է, արդարեւ իր վիզը թխագոյն է: Տեսայ Գամակիոսի վարդերը, կարմիր ու ճերմակ, բայց երբէք չտեսայ անոնց պէս՝ անոր ալատերուն վրայ: Այսպէս Շէքսպիրի սիրահարուած է թխամորթ կնոջ մը, Մինչեւ ցարգ ամեն ինչ բնական է, պատահար մը՝ որ ամենուն ալ կը պատահի: Բայց յանկարծ, իր սիրային խանդովը՝ յափշտակուած, բանաստեղծը կը յատարարէ թէ, Թիմիս գոյնն է ամենէն գեղեցիկը իրեն համար, ու իր գաղափարը շեշտելու համար կը բացագանչէ.

Thy black is fairest in my judgment's place.

Ինչ որ կը նշանակէ տառական թարգմանութեամբ, — քու «և» գոյնը ամենէն աւելի փայլունն է իմ դատողութեանս տեսակէտով:

Շէքսպիր կը շարունակէ իր ներքողը: Իր հիասցումը աստիճանաբար կաւելնայ, և ահաւասիկ կը հաստատէ թէ ոչ միայն թուխ գոյնը ամենէն գեղեցիկն է, այլ և միակ գեղեցիկը:

Will I swear beauty herself is black

and all they foul that thy complexion lack.

Ինչ որ կուզէ ըսել տառաբար. — պիտի երդնում որ գեղեցկութիւն նոյն իսկ «և» է, և աղեղ են ամեն անոնք, որոնք չունին քու գոյնը:

Այսպէս մորթի միւսնոյն գոյնն՝ զոր Շէքսպիր կուտայ վեներիկի Մաւրիտենացւոյն, կուտայ նաեւ իր հնչեակներու դիւցազնուհւոյն: Արդ, ինչ պիտի ըսէին գերման կամ ամերիկացի քննադատներն՝ հեղինակը բառէն դատելով, պիտի պաշտպանէին թէ ան սիրահարուած է «և» կնոջ մը (1):

Ֆրանսուա Վիկտոր Հիւկոյի սոյն կարծիքն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ Գոլրիճի (2) կարծեաց ընդլայնումը, որ անոր նման հրէ-

(1) Oeuvres de Shakespeare, traduit par F. V. Hugo, 5ME Volume, Page 57.

(2) Literary Remains — Coleridge.

չային կը գտնէ որ գեղեցիկ Վենետիկուհին սիրահարուած ըլլայ ճշմարտապէս սեւի մը: Ասի ոչ միայն բողբոմը մը պիտի ըլլար Տեղտեմոնայի նուրբ ճաշակի մը բացակայութեան, այլ և մտաւոր հաւասարակշռութեան պակաս մը, որ հեղինակին մոգէն իսկ չանցնիր: Այս կարծիքը մեր ալ կարծիքն է: Աւելի շատերը Օթելլօ սեւ կը նկատեն, պատճառը այն է որ մեծ քննադատներ այնպէս ենթադրած են, խարուելով թատրոնի տեական մէկ աւանդութեան, որ իր դիցազնը նկատած է բարբարոս սեւ մը, և որ արամաբանապէս չհամապատասխաներ բնաւ տրամի ոգւոյն, քանի որ տրամին հոջակը և բարձրութիւնը կախում ունի Օթելլօի նկարագրէն ⁽¹⁾:

Քննենք այժմ Օթելլօի նկարագիրը: Օթելլօ գեռ նախանձի զգացման չմասնուած, անկեղծ, աներկիւղ ու քաջ ասպետի մը տիպարը կը կրէ, անձնուէր, որ կը ճանչնայ իր պարտքը վարժ չարքաշ կեանքի, կը սիրէ վտանգը, զու չեփօրը, պատեբաղմը, արիւնալից դաշտերը, որոնք իր վսուվսուն երկոտասարդութեան ասպարէզն ու հրապոյրը եղած են: Իտալական վէպին մէջ ներկայացուած է ան ասպետ մը, որ արիւնահեղ կռիւներու մէջ ցոյց տուած է ճարտարութեան, խոհմութեան և դիւցազնութեան ապացոյցներ, որոնք զինքը սիրելի ըրած են Վենետիկի Հանրապետութեան:

Իր նախնիքը զուհիի մարտիկներ չեն եղած: Սերած է ազնուական դերդաստանէ մը, որ երբեմն իշխանական թագ մը և մական մը ունեցած է: Այս տիտղոսը իր փառքը կը փառաքչէ, և արժանի ու հպարտ կցգայ ստանալուն համար Տեղտեմոնան: Տեղտեմոնա աղնուական, հարուստ, հրապուրիչ և թարմ, բնական է որ չեն պակսած իրեն խնկարկուններ, նուրբ, քո-

(1) Արժանի է յիշել որ Վենետիկի լեհաստանին մէջ, Մարոնի իշխանը, Մարիսկեւսի Օթելլօի պէս՝ կոչուած է, — a tawny Moore all in white, իսկ Մարիսկեւսի մը, բոլորովին ճերմակ (կարուած): Skelton, Collection of british authors (587) — W. Shakespeare, comedies, 2ME vol. page 28 — Ծանոթ. 3:

դաքաղար, երիտասարդ ու գեղեցիկ: Սակայն իր սիրտը կոյս մնացած էր, կոյս մինչև այն ատեն, երբ Օթելլո՝ Ափրիկէի այս սէգ տուժը, որ կը յաճախէր Պրապանդիօի, Տեզտեմոնայի հօրը տունը, ծերակոյտի անդամ, իր շահատակութեանց դիւ-
ցազնական նկարներովն փնուչ ու անծանօթ հրապոյրներ դը-
րաւ անոր կուսական կուրծքին տակ: Օթելլո՝ աչքերը հրաւառ, մարտական շեշտով մը, պատմած էր անոր իր կեանքին սրտա-
շարժ պատահարները, պատերաճներն՝ ուր արիւնալից դիակ-
ներ կը փռուին այրող երկնքի մը տակ, և արիւնակաթ նիզա-
կը ձէռքը՝ երբ կը մագլցէր սեպածն ժայռեղէն վեր, որոնց
գագաթը մինչև երկինք կը հասնի, իր գերութիւնը, յետոյ
ազտառութիւնը խոշոր փրկանքի մը փոխարէն: Ասոնք այնպիսի
եղելութիւններ են, որոնք կը շահագրգռեն, կը բորբոքեն
մարդկային երևակայութիւնը: Եւ Տեզտեմոնա, իր գեղեցիկ
աչքերը խոշոր րացած: անյագուրդ հետաքրքրութեամբ կը լա-
փէր այս եզակի ու տարօրինակ հերոսին ողիսականքը: Շատ
անգամ արցունքներ կը լենային աչքերը, և երբ պատմութիւնը
կաւարտէր հառաչանքներու հոսանք մը կը ժայթքէր իր սիրուն
ու դեռահաս կուրծքէն: Այսպէս սիրեց Օթելլոն, սիրեց զայն
յաւիտենական ու պաշտումի խանդաղատանքով մը: Գիտէր
անոր յառաջացած տարիքը, ու անոր թխագոյն դիմագծու-
թեան տակ տեսաւ բարի և անշահախնդիր նկարագիր մը, որ
յուսահատիւ չգիտեր, աննկուն կամք մը և խանդակաթ սիրտ
մը: Եւ որովհետեւ ծնողքը, տեական նախադաշարման մը պատ-
ճառաւ, չպիտի հաճէր զինքը իր սիրոյ առարկային յանձնել,
խոյս կուտայ ընտանեկան յարկէն, և կամուսնանայ Օթելլօի հետ:

Երբոր Պրապանդիօ, տեղեկանալով իր աջկան փախուս-
տին, զինուած խուճուկ մը Օթելլոն կը փնտռէ, Իսկօ կը հա-
մուզէ զայն, որ խոյս տայ: Փախուստը, բնականաբար, վտանգի
հանդէպ մանաւանդ, նկարագրի ու քաջասրտութեան զգացու-
մը կատարնացնէ, ու Ափրիկեցին այն ատեն սա գեղեցիկ խօսքը
կարտասանէ, — իմ նկարագիրս, իմ տիրողոսներս ու արդարա-
սէր հոգիս պէտք է որ ցոյց տան զիս իմ ուղղամտութեանս
մէջ:

Ծերակոյտը, որուն առջև ներկայացուած էր խնդիրը, տես-
նելով որ խարդախութիւն մը կամ բժժանքներու կախարդա-
կան կիրառութիւնը չկայ սոյն ամուսնութեան մէջ, ընդհակա-
ռակն Տեզտեմոնա իր հիացումովն ու հաճութեամբ ամուսնա-

ցած է անոր հետ, միահաղոյն դայն ընդ հանուր հրամանատար
կը հռչակէ Կիպրոսի, իբր իր բանակին ամենէն տաւի քաջ ու
ռազմագէտ զինուորը, կռուելու համար Օսմանեան բանակին
դէմ, որ կապառնար Հանրապետութեան շահերը վտանգելու:

Պրապանդիօ, յուզուած, ու սառնային խօսքը կուզէ Օ-
թելլօին, որ Խակօի ձեռք զէնք մը կըլլայ ապագային:

Look to her, Moor, if thou hast eyes to see;

She has deceiv'd her father, and may thee,

— Հսկէ անոր, Մաւրիտենացի, եթէ ունիս աչքեր տեսնելու,

Ան խաբէց իր հայրը, զքեզ ալ կրնայ խաբել:

Սակայն Օթելլօ կը պաշտէ իր անուշ Տեղտեմոնան, ու դո-
րովալիդ շեշտով մը կըսէ անոր, — Եկուր, Տեղտեմոնա, քեզի
հետ միայն ժամ մը ունիմ անցնելու սիրոյ, ներքին խնամոց և
զուարճութեան, պէտք է հնազանդիլ ժամանակին:

Այս խօսքը Վալթէրի ուշադրութենէն չէ վրիպած, և որուն
բանագողութիւնը բացարձակապէս յայտնի է Զայէրէ մէջ, ինչ-
պէս որ պիտի տեսնենք երկու տրամեքուն բաղտատական
զխուսն մէջ:

(Հարունակելի)

Ա. ՆԱԻԱՐԵԱՆ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ *

Պ.

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՆ ՇԻՐԱԿԱՅ

ԱԳ. — Աւերակ Մողէրի. — Որ այժմ Սառա Պաւլի կը կոչուի,
հին արձանագրութեանց մէջ կայ, որ Հառիճի սեպհականու-
թիւնն է իւր շրջակայ հողերով: Չաքալեան Ստեփաննոս Եպիս-
կոսոսը իւր վանահայրութեան ժամանակ հարց է բարձրա-
ցնում ո՛չ միայն աւերակի շրջակայ հողերի, այլ և Արդիկցոց
ձեռքը եղած բոլոր հողերի համար: Վարանցովը այս մասին
Ներսէս Կաթողիկոսից (թերևս Վրաստանի և Իմբրէթի առաջ-
նորդութեան ատեն) հարցնում է, և նա այս բացատրութիւնը
կը տայ. — Ինքը երբեմն այցելութեամբ երբեմն երկար մնալով

* Տե՛ս քիւ 23 երես 888:

Հասկանում, տեսել է, որ Արդիկցիք այդ աւերակում ամառանոց ելած ժամանակ՝ նորա չուրջն եղած 25 գլխերին (օրավար) տեղ իրանց հսկողութեան տակ եղել է, որին խոտերը ժամանակին հնձելով՝ իրանց սայլերով վանքը կը տանին կը յանձնեն. և իբրեւ հարկ աւերակի մէջ նստելու՝ տուրեկան երկու փութ իւղ և նոյնքան պանիր են տալիս վանքին: Այս բացասութեան վրայ Վարանցովը կը վճռէ, աւերակը 25 օրավար հողով վանքի իրաւանց տակ թողուլ՝ պայմանաւ որ Արդիկցիք ըստ առաջնոյն օգտուին հողէն, խոտը հնձեն վանքին տան, և իւղն ու պանիրն էլ շարունակաբար անփոփոխ քանակութեամբ վանքին հասուցանեն:

Բէյսուլթովի պատերազմից յետոյ, 58 թուին Արդիկցիք իրանց եպիսկոպոսին կը փոխեն և այլ ևս Մողրիկի աւերակը չեն երթար, Ռաֆայել վարդապետը բաց ի 25 օրավարից աւերակի՝ կից ուրիշ հողերին համար էլ Արդիկցիները համոզելով՝ առնում և սեպհականացնում է վանքին, որով ընդ ամենը քառասուն օրավար հող վանքի սեպհական կը լինի: 1866 թուին Արդիկցիք խնդիր կը տան իրանց հողերը աւելացնելու. երկրաչափ գալով Ղըրչափի հասարակութեան հողերից երեք հարիւր ութսուն և հինգ օրավար հող առնելով կըտայ Արդիկցւոց. մի և նոյն ժամանակ երկրաչափը թէ Արդիկցիներին և թէ Ղըրչաղցւոց սեպհական հողերից 150 ական օրավար հող կտրելով վանքին կը յատկացնէ, որով Սովուք-Պուլաթի գլխում եղած արօտատեղերն էլ վանքին սեպհականութիւն կը լինին. և այսպէս վանքը 527 օրավար հողի կը տիրանայ: Թէև մինչև 82 թիւը Ղըրչաղցիք երբեմնակի աշխատել են յետ խելու իրանց հողերը, բայց Արդիկցիք միշտ յօգուտ վանքի խօսելով՝ միշտ անհետեանք թողել են նոցա խնդիրները: Երկու գիւղացիք վարուցանք ըսած վանքի հողերին համար վեցին մէկ պահա (տասանորդ ըստ մեզ) տուած են, իսկ մնացած հողերը կապալով տուած է: 82 ին Ղըրչաղցւոց խնդրի վրայ կառավարութիւնը 585 օրավար հող Արդիկցիներէն առնելով նրանց կը վերադարձնէ, որով Արդիկցիք իբրեւ զրկեալ Գաւառապետի միջնորդութեամբ վանքին կը գիմեն, որ իւր հողերը ամբողջապէս իրանց տայ վեցին մէկ պահաով, բայց Հողարարծութիւնը չորսին մէկ քաղաքացիի մը տայ և այս վերջինը՝ օրավարը երեք ու կէս մանէ թով Ղըրչաղցւոց կըտայ, որով Արդիկցիք անբաւական մնալով նահանգապետին կը դիմեն և սա բոլոր

գործերը նախարարութեան կը ղրկէ և այսպիսի շահագիտական եղանակաւ վաճառատկան ամբողջ հոգեւրը վիճելի կը մնան:

47. — Մէճէլ — Արդիկի հիւսիսային կողմը հինգ վերստ հեռաւորութեամբ շինուած է Ղարանդուի ձորի մի եզրում: Բնակիչք բաղկանում են 100 տնից, որք եկեւ են խնուսից և այլ կողմերից, Բայց Հասան խանի ժամանակ պարսկահայք էլ եղած են:

48. — Ղաթա — Մէճիւլուի արեւելեան հարաւային կողմը վեց վերստ հեռաւորութեամբ՝ շինուած է Արագածի հիւսիսային երեսում. բնակիչք 40 տուն են և գաղթել են Բասինի Մժնկերտ աւանից: Հառիճի հին մենաստանը գիւղին կից՝ հար-արեւմտեան կողմը խորափիտ ձորի եզերքում շինուել է, որոյ մանրամասն ստորագրութիւնը ըրած է Արէլ վարդապետը: Հառիճեան ընկերութիւնը, կազմուած Ալեքսանդրապոլի քաղաքացիներից, ձեռնադրութեամբ ազգայնոց երեւելի շինութիւններ արած է և հետզհետէ սնելու վրայ է: Եկեղեցւոյ հիւսիսային կողմը երկյարկանի վեհարանը և գիշերօթիկ ուսումնարանը. նրանից դուրս պարսպաւոր գաւիթը և այլ պիտոյից համար շինուած գեղեցիկ սենեակները յաւիտենական փառքն են յիշեալ ընկերութեան, մանաւանդ նորա նախագահ քրտնաջան Տ. Յովսէփ Կոստանեանցին (վախճանեալ): Հին շինութիւնները հիւսիսային և արեւմտեան կողմերումն են, վանքի արեւելեան հարաւային և ուղղակի հար. կողմերը կրկին ձորեր են, որք վերար կը կտրեն պարսպին տակ: Սափ-Պալաք և կաթողիկոսի աղբիւրի ջրերը ամենաքնտիր են: Առաջինը երկու վերստ հեռաւորութեամբ Մալի աւերակի մօտ է. երկրորդը՝ հար-արեւմտեան ձորումն է և հազիւ $\frac{3}{4}$ վերստ հեռաւորութիւն ունի: Թէ վանքիք և թէ գիւղացիք այս վերջինից խմում են: Հանգուցեալ բարեխիշատակ Գէորգ կաթողիկոսը 72ին ամարանոց երթալով Հառիճի վանքը, ամէն առաւօտ գրնում է եղեր այս աղբիւրը ոտով և այն տեղ թէյ և նախաճաշ ընդունում, յորմէ և մնացել է Կաթողիկոսի աղբիւր անունը: Կրկին ձորերի միջև ընդարձակ բերդ եղել է, որոյ բեկորները մնում են ցարդ:

49. — Խալաթիլ — Ղարաղի հիւս կողմը մի վերստ հեռաւորութեամբ շինուած է մի թեթեւ զառիվայրում: Բնակիչք 59 թուին Ղարաղից բաժնուելով եկել են և այս աւերակը

չինեւ. եկեղեցին նոյնպէս հին եկեղեցւոյ հիմանց վրայ կառուցուել է. քառասուն տնոր են և ունին լաւ աղբիւրներ:

50. — Պաշ-Գիւղ. — Խաչաքիւիսու հիւս. կողմն է հաղիւ մի վերստ հեռաւորութեամբ. այս երկու դիւղերու սահմանն է մի առուակ, որ Մանթաշէն քուր ասվում է: Թէև դիրքը բարձր է՝ բայց չըջալատող դարերը գիւղին դաշտային դիրք կը տան: Արեւմ. դարը անուանում են Խաչաք-Թէֆէ, որոյ միւս երեսումն է Փոքր Պարնէն: Զանազան տեղերից հաւաքուած ժողովուրդը 60 տնից կը բաղկանայ, արդի եկեղեցին յանուն Ս. Աստուածածնի վաղեմի եկեղեցւոյ աւերակին վրայ շինեւ են: Ուսումնարան չունին: Բողոքականութիւնը հետզհետէ շատ դաղտնի կերպով մուտ գտնում է այս տեղ:

51. — Եկինէր. — Պաշ-Գիւղի հիւս. կողմը չորս վերստ հեռաւորութեամբ՝ Կարկաշանի ձորին տղառածուտ եզրին վրայ շինուած է. գետակի քուրը այս տեղ աւելի առատ և մաքուր է: Բնակիչք որ լինում են 64-70 տուն եկեւ են Կարսի, Բուխի և Ճամուշի դիւղերից: Արդի եկեղեցւոյ մօտի հնունն բերդեղեւ է. որոց փորուածքներից դուրս են գալիս բաղամթիւ փոսած գիւղեր: Պատում են երբ լէզկին եկեւ է, ժողովուրդը պատսպարուել է բերդում, թշնամին առնելով՝ ապաստանեալները սրակոտոր արել է: Այս գիւղի արեւմ. կողմը մի վերստ հեռաւորութեամբ Ղալիճան գիւղը կայ 50 տնոր, որոց մի մասը տասն տարիներից սկսած բողոքական են. եթէ Հոգ. Իշխանութիւնը հարկաւոր միջոցները ի գործ չդնէ, կասկած կայ, որ շատ յառաջ կը դնայ այդ փրասակոր շարժումը և մերձաւոր դիւղերն էլ կը խմորէ: Եկինէրում երկու քահանայք կան, մին 60 տարիներէ ի վեր ձեռնադրուած է և հարիւր տարեկանէն աւելի է, շնայելով իւր պատկառելի հասակին՝ շատ առողջակաղմ է և տարին մի անգամ ոլատտարագում է և քահանայական ուրիշ տարտաւորութիւնները անխափան կատարում: Բուխի գիւղից Հալաճեան անուն մի պարոն իւր անձնական կարողութեամբ և իրա սեպհական գետնի վրայ ուսումնարան հիմնել է Հոգ. Իշխանութեան գիտութեամբ և թոյլտուութեամբ, ուր ուսանում են ո՛չ միայն Եկինէրի, այլ և չըջակայ գիւղերից յաճախող երեխաները:

52. — Մեծ և փոքր Արիւմէի. — Եկինէրի արեւ. հիւսիսային կողմը մի վերստ հեռաւորութիւն ունին: Թէև տարբեր

գիւղեր են և հասարակական տարրեր կառավարութիւններ ունին, բայց իրար այնքան մօտ են, որ կարելի է թաղեր համարել, միայն Ասրկաջանն է իրանց բաժանման գիծը: Գետակին հիւսիսային կողմն է Մեծ-Արսվալին, որոյ գիւղքը աւելի դաշտային է. հարաւային կողմն է Փոքր-Արսվալին և գիւղքը առաջինից աւելի բարձր է: Այս կրկին գիւղերի հասարակութիւնները տարրեր երկիրներից գաղթել են. ունին առանձինն սեպհական եկեղեցիներ. մեծ գիւղի եկեղեցին 84 թուին վերաչինել են: Մաքուր և սրբառաջ քարերով, փոքր գիւղի եկեղեցին 64ին շինել են: Փոքր Արսվալիում կայ մի աւետարան Ժողովարաց անուանով, որին չրջակայ գիւղականք անխափան ուխտի են գնում և սեպհականութիւն է մի մասնաւոր անձիւ թէ և Հոգեւ. իշխանութիւնը վճռել է առնել և եկեղեցիում դնել, բայց ցարդ անհետանք մնացել է:

Կրկին գիւղերն էլ հին գիւղերի տեղեր են. նախկին եկեղեցեաց բեկորները և հին հանգստարանները կան. երբեմն փորուածքներից զանազան կարասիներ են դուրս գալիս, ի՛նչպէս երեք տարի առաջ Մեծ-Արսվալիում մի մարագատեղ փորելու միջոցին մի կարաս դուրս կըգայ. յայտնի բան է որ փորողները գանձ գտնելու յոյսով բաւական ուրախանում են, բայց կարասից դուրս կըգայ մարդու ոսկորներ և մի ծայր նեւի կամ նիզակի: Մեծ-Արսվալին 85-100 տուն, իսկ փոքրը 50-70 տուն բնակիչ ունին:

55. — Նորաշէն. — Արսվալիների հիւս. կողմը $1\frac{1}{2}$ վերստ հեռաւորութեամբ շինուած է Կարկաժանի մի ճիւղին վրայ, որ անցնում է բաւական ապոռածուտ և խոր ձորից: Գիւղը թէ և Արագածի լանջաց վրայ է, բայց գիւղքը դաշտային է. հիւսիսային կողմը բաւական բարձր մի սար կայ, որին Ղօլաշ ասում են: Այս բարձրութեան վրայ կայ մի աւերակ մատուռ Ս. Յովհաննէս անուն: Ժողովուրդը մեծ մասամբ Կարսի Բեթաճէ և Ջերմաշ գիւղերից եկել է. իսկ մնացեալը Գերջանից և Ալաշկերտից. բաղկանում են 70-80 տնից: Ունին երեք քահանայ, և ուսումնարան չեն ունեցել: Աղբիւր չկայ, կը խմեն Ղարանդուի ճիւղից:

54. — Կէ-դէ-Տէրէ. — Նորաշէնի արեւելեան կողմը $1\frac{1}{2}$ վերստ հեռաւորութիւն ունի. ինչպէս այս՝ նոյնպէս Աշ-Ղաւէ, Ղաւէ-Տէրէ-Քէն, Հաճի-Խաւէ, Բաժի և Բոլորովին լեռնային լինելով՝ շատ դժուարութեամբ կ'ապրին: Ամեն տարի կամ կարկտահար

կը լինին ցանքերը և կամ ցրտահար, իսկ այս տարի թէ՛ կար-
կուտը և թէ՛ ցուրտը, որին Շախա ասում են, բոլոր ցանքերը
փճացրած են:

Գիտնալով հանդերձ Ռուս կառավարութեան բռնած ըն-
թացքը ղէպ ի հայ գիւղացին՝ մի քանի գիւղերում առարկեցի,
թէ ի՞նչու դաշտային տեղեր չէք գաղթում: այրած սրտով պա-
տասխանում էին: Շատ անգամ խնդիրներ մատուցած ենք
բայց անլսելի և անհետևանք մնացած են: Ամեն աղքերին, Մա-
լականին, Տուխապորին, Թուրքին, Գուրթին, Հրէին և Յոյնին
տրւում է տեղ, իսկ Հայերի ձայնը և աղաղակը չէ լսում:

(Շարունակելի)

* * *

ԿԻՆԵՐԸ ՊԱՐՏԻՆ ԱՇԽԱՏԻԼ*

ՇԱՀԱԿԻՅ ԵՆ ԹԷ ՍԻՐԱԿԻՅ

Գ.

I submit that Duty is a power which rises
with us in the morning and goes to rest
with us at night. It is the shadow which
cleaves to us, go where we will, and which
only leaves us when we leave the light of
life.

GLADSTONE

Կանանց երկրորդ, ամուսնութեան, չրջանին մէջ աշխատու-
թեան խնդիրը կնճառառ ու ծանր կերպաբան մը կ'առնու-
մ: Մինչ ամուսնութեան մէջ աշխատութիւնը տնտեսի սրբաբ-
ու իրաւունք մ'է, ամուսնութեան մէջ տարբեր սրբաբաւորու-
թիւններ և իրաւունքներ են որ կ'անօրինեն: Այս չրջանին
այնքան բազմաթիւ, այլազան և տնտեսապիլի են կնոջ կեն-
ցադին յարակից հոգերը, զբաղումները ու սրբաբաւորութիւն-

* Տե՛ս քիւ 23 երես 896:

ները որ ամուրիութեան շրջանին աշխատութեան աղատութիւնը, դիւրութիւնը և իրաւունքը կ'դադրին պրեթէ գոյութիւն ունենալէ: Այսպէս, սակայն, նմանապէս նիւթական և ընտանեկան ուրիշ այնպիսի ծանրակշիռ նկատումներ, որ աշխատութեան շարունակութիւնը պարտաւորիչ կընեն: Յայց, ընդհանուր առմամբ, ամուսնացեալ կին մը պարտի՞ աշխատիլ, կամ ամուրիութեան մէջ աշխատող աղջիկ մը պարտի՞ ամուսնութենէ վերջ շարունակել իր աշխատութիւնը: Պատասխանը այնքան դժուարին է, որքան դժուարին է ճշտապէս որոշել ու դիտնալ աղջկան մը ամուսնական ապագան: Այս խնդրոյն վերայ ըստ կարելոյն խորհրդածելու համար նախ պէտք է ուսումնասիրել ու դատել կինը ամուսնական շրջանին գլխաւոր պարագայները ու սլայմանները: Այդ շրջանին մէջ կ'ինն երեք տեսակէտով կ'ներկայնայ. իբր ամուսին, իբր մայր, իբր տան տիրուհի:

Կինն էբբ ամուսին. — Ամուրի կնոջ հակապատկերն է ամուսին կինը: Մինչ ամուրիութեան մէջ իր շուրջն ունի իւր ծնողքն, ջոյրերն ու եղբայրները, որոց ի ծննդենէ բնաւորապէս ուսովորութեամբ յարմարած, այդ յարկին տակ մասնաւոր խնամաց ու հոգածութեան առարկայ, ուր իսկ կամքի տէր ու հպատակ, հայրական հովանոյն տակ վարժուած հրամայելու և իւր փափաքները կատարուած տեսնելու, շրջապատուած զուարթ ու կայտառ ընկերուհիներէ, մերթ երազուն երեակալութեանց և մտային յախշտակութեանց մթնոլորտի մէջ թափառիկ, առտնին պարզ զբաղումներու ենթակայ, երբ կ'թողուայդ ժպտուն ու դրօսալի յարկը ամուսնական շրջանը բոլորեւն՝ նոր ու դժուարին կենցաղի մը սեմերէն ներս կ'մտնէ: Մընողաց յարկը չէ այլևս որ անհետ եղած է իւր ամէն անհոգ ու ծիծաղոտ ժամերով. անջատուած է իսպառ այդ անցեալէն: Օտարի մը յարկին մէջն է, օտար մը զոր սուղ ժամանակի մէջ ճանչցած է, և զոր իրեն ներկայացուցած էին իբր իր ապագայ ամուսինը: Կրցած էր արդեօք կամ ունեցած էր միջոց ըստ բաւականի ուսումնասիրելու այդ նորեկ անձը, կռահած էր արդեօք զգացմանց և բարուց յարմարութիւնը, ա՛յս էր արդեօք էապէս ա՛յն զոր արթուն թէ ի քուն մտովին ու սրտով ներազած էր: Այդ օտարը սակայն իր ընկն է, իր ցմահ կենակիցը, իր անձին, գործերուն, զգացումներուն ու մտածումներուն տէրն ու իշխողը: Խրական կեանքն է, արդ, որ սկսած է և պի-

տի շարունակէ իրեն համար, ծանր ու դժուարացար պարտաւորութեանց ասպարէզն է որ կ'ապացուի իր առջև: Այդ կեանքն ու ասպարէզը պիտի կ'որենա՞յ ընդդրիկել: Կրնն, իբր ճշմարիտ ամուսին, կընդունի այդ պարտաւորութիւնները, իրենց բանն պարագաներով իր կենակիցը կը դադրի ալ ևս օտար մ'ըլլալէ: Կ'ըզայ թէ յաւէտ կապուած իր կեանքն անոր կեանքին, իր սիրտն ու միտքն անոր սրտին, ու մտքին: Կ'խոնարհի թոթափելու նախնի անփոյթ ու անհոգ քօղը, կ'դուշակէ ու կ'ըմբռնէ թէ մտած է այնպիսի միջավայրի մէջ ուր ցարդ իրեն անծանօթ եղած բազմազան իրողութիւններ դինքը կը չըստպատեն: ամուրիութեան մէջ ստացած դաստիարակութեան ներքէ կ'որոնէ այն ուժն ու զօրութիւնը որոց պէտք կ'ըզայ այս նոր կենցաղին համար: Կորովամիտ է, ուստի կուրծ կ'տայ ամէն դժբաղդութեանց, կ'տոկէյ ամուսնոյն ընտելութեան և սիրոյն մասին կրած յուսալաւութեան, համբերատար է, ուստի լռին կը տանի անոր կիրքն ու մոլութիւնները, ջանալով քաղցրութեամբ բարւոքել զանոնք, տնտեսապէտ է, ուստի կանոնաւոր և խոհեմ կեանք մը կը վարէ ամէն բարեբաղդութեանց մէջ: իրեն կէտ նպատակի կ'ընտրէ ամուսնական տան անդորրութիւնը, պատիւը ու համբաւը: Այն ժամանակ տիւր պար ամուսին մ'է: այն պարտաւորութիւնները, որ այնքան անկարելի կ'ըլլէին իրեն, այն կեանքն, որ այնքան տարբեր կը թուէր իր անցեալէն, սովորական կ'ըստանան իրեն: Հմարիտ ընկերն է իր ամուսնոյն, անոր ուրախութեան և վշտերու մասնակից: անոր յաջողութեանց մէջ որքան զոհ ու երջանիկ դժբաղդութեանց մէջ այնքան սիրովիչ ու մխիթարիչ: ամէն դժբաղդութեանց հանդէս սիրալիր խորհրդատու ու քաջալեր Փոխադարձ սիրոյ, հաւատարմութեան, համերաշխութեան և յարգանաց անլոյծ կապերով միացած այնպիսի չքնաղ կենցաղ մը ընտանեկան գեղարուեստ մը, ընկերական հրաշակերտ մ'է:

Կէն չէր հայր. — Կնոջ ամենէ նուիրական, խորհրդաւոր ու վսեմ ժամանակամիջոցն է մայրութիւնն: Երբ միտքն ու սիրտն կ'երևակայեն ու կ'ըզան, երբ չըթուեն կ'արտաբերեն այն միակ բառը, հայր, բնութեան հրաշալեաց մեծութիւնը, սիրոյ, անձնըւիրութեան, տառապտանաց ու նահատակութեան անհուն յիշատակներ ի մի կ'ամփոփուին: Ամենէ անհաւատ, եսասէր, արհամարհող ու անտարբեր սրտերն անգամ կ'տրուին, մասնաւոր և անդիմադրելի զգացմամբ, մայր անուան առջև: Մարդկային

ամենախորին համարութեանց մէջ մօր սէրն իր խորհրդաւոր
տեղն ունի ամէն լեզուներու մէջ։ Որդիական, եղբայրական, ա-
մուսնական և բարեկամական սէրերն պարտին խոնարհիլ մօր
սիրոյն առջև, որ ամէնուրեք և ամէնու համար իր յատուկ և
անջնջելի նշանակութիւնն ունի։ Կինն, իբր մայր, իւր վսեմ
գիրքին մէջ վսեմ պարտաւորութիւններ ունի, որոց մասին որ
և է անհոգութիւն, զանցառում և վարանում ծանր ծանր հե-
տեւանքներ ունին և ի վերջէ կ'ոչնչացնեն ու կ'սպաննեն իր
անուան մեծ նշանակութիւնը և իսպառ դատապարտելի կրնեն
գրնել։ Այդ պարտաւորութեանց մէջ էականն, ամենէ կարեւոր
ու նուիրականն է զաւակաց կրթութիւնը ու դաստիարակու-
թիւնը։ Մինչ հայրն անընդհատ աշխատութեան լուծին տակ
ընտանեաց տնտեսական բարօրութեան, զաւակաց ապագայի
կարգադրութեան և անոնց ուսման հոգերով կը մաքառի, մայ-
րըն ինքն կ'ստանձնէ անոնց բարոյական ու մտաւորական դաս-
տիարակութիւնը։ Այդ պաշտօնը որքան վեհ ու կենսական
այնքան յիստիակ և դժուարին է։ Վստն գի ան կ'կազմէ ապա-
ռայ սերնդեան մը հիմը, ինչպէս ընտանեկան նոյնպէս հանրա-
յին ռգտակար անդամներ պատրաստելով։ Սնդական ու ֆի-
զիքական հոգածութիւնը միայն մօր մը պաշտօնին նախնական
կիրառութիւնն է։ Մայրն պիտի ջամբէ իր զաւակաց մայրական
կենսատու կաթին հետ ազնուութեան, ժրութեան և ուղղամը-
թութեան, վեհանձնութեան, յառաջդիմութեան և այլ բարե-
մասնութեանց այն ոգին, զորս անոնք պիտի ունենան իբր ա-
ռաջնորդ իրենց ապագայ պարտաւորութեանց մէջ առ ընտա-
նիքն, առ ազգն և առ մարդկութիւնն։ Քանի՜ օրինակներ կան
տարաբաղդ ու եղիելի ոճրագործներու, որ իրենց յետին
վայրկեաններուն դառնապէս անիծած են իրենց մայրերն։ Քա-
նի՜ օրինակներ կան հոյակապ անձնաւորութեանց, որոց հաջա-
կին ու համարաին հիմերը իրենց մօր դաստիարակութեան մէջ
կանգնուած են։ Շիլլէր ու Կէօթէ որո՞ւ պարտին իրենց հան-
ճարը ու ներշնչումնետը, եթէ ոչ իրենց մօր։ Ո՞վ ներշնչեց Լա-
մարդիին այն չքնաղ ու սրտայոյզ տողերը եթէ ոչ իր մայրը։
Մայր մ'ոգևորեց Վ. Հիւկոն իւր վսեմ աշխատութեանց մէջ։
Ո՞վ պուաւ Կլաւտտին մապին ու բարոյական այն անհամե-
մատ կորովը, եւանդը ու հաստատամտութիւնը, եթէ ոչ իր
մայրը։ Օրինակները դեռ բազմաթիւ են, օրինակներ որ ցոյց կը
տան թէ ազգի մը կրթական, բարոյական յառաջդիմութիւնը,

ընկերական մեծութիւնը մօր մը գրկացը մէջ զաւակին տը-
րուած դաստիարակութենէ կախում ունին:

Կի՛ն է՛բր Դան Դիւր-Հի: — Այս երրորդ տեսակէտով կի՛նն ա-
մուսնոյն աշխատակիցն է: Ընտանեկան յարկն նաւ մ'է զոր
կառաջնորդէ այրն իբր նաւապետ և որու ներքին կանոնաւո-
րութեան կ'հսկէ կի՛նն իբր օգնական: Թէ՛ միոյն և թէ՛ միւսին
պաշտօնին մէջ որ և է թերութիւն զնասակար ու վտանգաւոր
կրնայ լինիլ նաւուն: Այս պաշտօնին մէջ կի՛նն կարեւոր պարտա-
ւորութիւններ ունի: Իբր տան ներքին կառավարչուհի հարկ է
որ ամենափոքր մանրամասնութեանց հոգածու ու մտադիր լի-
նի: Այդ գործառնութեան մէջ իրեն անվրէպ պէտք են խը-
նայողական, տնտեսագիտական ոգի և աջալուրջ յարատեւու-
թիւն: Ընտանեկան յարկի ներքին մատակարարութիւնն իր
արթուն հսկողութեան յանձնուած է: Ժամացոյց մ'է ան զոր
ինքն կը լարէ, որու կանոնաւորութեան բանալին իր ձեռաց
մէջն է և որու ընդ միշտ ականդէտ պիտի մնայ ամենափոքր մո-
լորումը ու զոյգելու համար: Երբ հայրն անդուլ և անձանձիր
կ'աշխատի, կ'դիմադրէ ամեն յոգնութեանց, դժուարութեանց
և խոչընդոտներու, միակ նոյատակ ունենալով ընտանեաց
ներկայի և ապագայի բարօրութիւնը և անդորրութիւնը, երբ
կի՛նն իր խնայողութէն ու տնտեսագէտ մատակարարութեամբ,
ազնիւ ու խոհեմ կենցաղով կ'գայ սատար ու ձեռնտու լինիլ
հօր ճգանց՝ այնժամանակ կ'կազմուի ընտանեկան տիպար
յարկ մը, որ ճշմարիտ ու իրական եղեմ մ'է, ուր Աղամ ու
Եւայի մօտ սատանան դոյութիւն չունի:

Արդ՝ կի՛նն իբր ամուսին, իբր մայր, իբր տան տիրուհի, այս
ամէն պարտաւորութիւններով շրջապատուած, պարտի՞ աշխա-
տիլ:

(Շար.)

Վ.Ա.Ն.

ՕՏԱՐԱԻ ԳԻՆ

Զեռքը յենած ճակտին պայծառ,
Այսեն վարդեր կը կաթին,
Խոշոր աչեր՝ բոլոր բոցավառ,
Կարծեմ կարդայ 1 ամարդին:

Գեղեցիկ է, ինչպէս շուշան,
Կուրծքս սիրուն կը հեռայ,
Գողտրիկ ծայք մը, սիրոյ նշան,
Թըրթուայ կսկոն ջրթանց վրայ:

Գեղեցկահիւս ընդր բեղդոյրին
Մերթ վնասուրդ ծածանի,
Ինչպէս ծիլեր, որք կը սարսուռին,
Մեղմիկ հովեն զարնայրի:

Մանրիկ մատներդ երբ կը դարձնեն
Թերթիկներդ հատորին,
Հոգիս, թերթերն աչ աչդ վսեմ
Կը դողդղան, կը մարին:

Գոցեց գիրքը, նայ՛ց չորս դին,
Զբարթ թշուշնիկ մը զարնան,
Ու մեկնեցաւ երբ վերստին
Աչերս ամուր յատեցան:

Պառ ակնարկ մը նետեց ինձի,
Մահու հարուած մի չախտի,
Այդ ատենէն ես գգացի
Ցարս սարսուռի հիւճախտի . . . :

Խ Օ Ս Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն *

ՀԱՆՃԱՐ ԵՒ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ — Ո՛ր հանճար, դուք կը նմանիք հեղեղի մը, քարծրաբերձ լեռան գագաթէն սուբացող հեղեղի մը, որ աղմկալից շտաւ-
չու մով և ահեղագոյ գոռու մով կը հոսի. կը սուբոյ տարելով, աւերե-
լով ինչ որ կը հանդիպի իր սրարշաւ հոսանքին, կ'աւերէ, մէկ վայրկենի
մէջ, երկրագործին միամեայ աշխատութեան պտուղը. կ'ամայեցնէ բիւրու-
ղան երփներփեան ծաղիկներով կեակէտուն դաշտերը. այսպէս միշտ աւե-
րումներ կը գործէ: Իսկ ես՝ աչքիւր մը եմ վճիտ և ակնապիտ, որ կը սո-
ղոսկի մանուածաւալ մարդագետիններու մէջէն, և իմ հեղատափ հոսու-
մովս դաշտը վառ երփներգութեամբ կը պսակուի. ծաղիկներ կը ծլծլա-
մարդարիտներ կը պլպլան, բուրու մներ կը ծաւալին:

Իմ հեղամբմունջ ընթացքին կը միանան երբեմն վտակներ, գետակներ,
առանց աւերումներ ընելու, քար ու քանդ ընելու, կ'ընթափանաւ յաւիտե-
յան լիւն և կը թափուիմ ծովը, հանրութեան օրհնութիւններու արժանանա-
լով:

ՀԱՆՃԱՐ. — Ինչ կը նշանակեն այդ խօսքերը, Աշխատութիւն, այն-
քան վաղանցիկ է ի տ փայլս, իմ շողիւնս որ մինչև իսկ խաւարչտին խոր-
երը, մթին աչքերը կը լուսաւորէ: Ասուպ, կը կարծես գիտ, Ասուպ երկնա-
սլացիկ, որ յակաս թարթափ, անհունութիւնը ճեղքելով կ'անցնի իր ետե-
ւէն լուսաշող հեաքեր գծելով: Կը սխալիս, Աշխատութիւն, կը սխալիս,
իմ հանճարիս ցոլքերը ամեն տեղ կը ցոլան, ամեն տեղ կը փայլին մըշ-
տապայծառ: Հանճարի կնիքը անջնջելի է, հանճարի լոյսը անշիջանելի է:

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Կը խօսիս տակաւին տարածայր չափազանցու-
թեամբ, ո՛ր հանճար, ինչպէս յառաջուց ըսի, բնաւին չեմ քամահրեր քու
ուժեղ զօրութիւնդ, քու գոյութիւնդ որ գանկերու տակ կը վառի, ճա-
կատներու վրայ կը շրջայ, բայց քու ներշնչումներդ, քու զօրութիւնդ ա-
մուլ և ապարդիւն պիտի մնար, եթէ ես՝ իմ ջանքովս, ճիգովս չարգասա-
ւորեմ և չարդիւնաւորեմ:

Դուք պտուղ մ'էք գեղեցիկ և հաճոյտիւն, բայց խոյ և տհաս: Ես՝
բարբար, կենսաբեր արեւ մ'եմ որ կը հասունցնեմ պտուղները. արեւ մը
եմ որ իմ գունաքեղ ճառագայթներովս կը գեղերփնին, կը զուարթանան
ամեն ինչ, իմ ջնդուցիչ ճառագայթներովս կը կենդանանայ ամեն ինչ,
առողջ և կոյտառ, փափուկ և ճապուկ:

Դուք աղամանդ մ'էք, բայց կոշտ ու խորթ, մթին ու ողորտ: Ես՝
այն գործիչն եմ որ կը յղկէ ու կը հարթէ, կը կոկէ ու կը յարգարէ:
Ես քու շլացուցիչ փայլք ծածկող կեղևը կը մերկացնեմ: Այն ատեն
դուն կը փայլիս ու կը փայլիլիս պճնապաճոյճ թագուհւոյն ճակատը, կը
շողատ անմեղ կուսին կուրծքին վրայ, և կը փրդփողիս ճաճառչափայլ
թագաղարդ գլուխներու վրայ:

* ՏԻ՛ս, քիւ 23 երես 892:

ՀԱՆՔԱՐ. — Ես ալ, թէն բոլորովին չեմ ուրանար քու արժանիքդ և ինձ մատուցած ծառայութիւնդ, բայց քանի՜ քանի՜ հոգիներ, իմ շնորհիւս, երկնային թախաններ ըրին այս անցաւոր երկրի վրայ և անմահացան:

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Մի նեղանար, ո՛ր հանճար, առաջին անգամ միջեզիք բանաստեղծները և ներբողեցիք անոնց բարերար ազդեցութիւնները: Ես ալ կը գովեմ բանաստեղծութեան մագական դիւթիչ զօրութիւնը որ կը հմայէ ու կը հրահրէ մարդը, և երեակայական թախաններով խեղճահայտ աշխատհրներ կը տանի: Միթէ բանաստեղծներուն այս հրաշակերանները առ յափոյն եղած դործեր են, կամ լոկ հրաբորբը երեակայութեան արդիւնքը: Տարօրինակ կը թուի ինձի, և սխալ է այդ կարծիքը:

Բանաստեղծներ, մատենագիրներ, գիտուններ, որք մեծ անձնաւորութիւններ եղան, ամենն ալ իրենց փառքը ինձի կը պարտին: Այն Լաֆօնթի թէն որ Գաղղիոյ Նշտանուր առակախօսը եղաւ, գիտե՞ս, հանճար, իր մանկական զուարթ օրերը, զոր ծուլութեամբ անցուց: Հայրը, տղուն անհոգութիւնը, դանդաղութիւնը տեսնելով շատ հոգ չտարու իր դաստիարակութեան: Իր ազդակամը, Սուսսոնի կանոնիկոսը, զանի այլ և այլ գպրոցներ դրաւ, կարելի չեղաւ, միշտ ծոյլ մնաց, և արդէն զանի «ծոյլ» կը յորժորջին:

Լաֆօնթին զարմանալի բնոյթ մը ունէր, ամեն բանէ շատ կը ձանձրանար, ամեն բանէ տհաճութիւն և նողկանք կ'զգար: Հայրը, անտառներու և գետերու տեսուչ, օդին պաշտօնը Լաֆօնթինին յանձնեց, ասկէ ալ ձանձրացաւ, մինչև իսկ իր օրելի կնոջմէն: Այսպէս ծոյլ ապրեցաւ և մինչև 26 տարեկան հասակին անուն մը չունէր: Օր մը, երբ լսեց Մալերի մէկ ոտանաւորը, յուզուեցաւ, և զգածուեցաւ, և այն մէկ տողը բարերար գրգռեմը եղաւ աշխատելու: Այն օրէն սկսեալ աշխատեցաւ յամառ աշխատութեամբ և կարգար միշտ ընդ միշտ վերգիրիօսը, Որտտիօսը, Պլատոնի և Պլուտարքոսի գրութեանց, հմտացաւ, քիչ ժամադնակ մէջ, Յուսիսեան և Հռոմէական գրականութեան, ուսումնասիրեց իտալիոյ բանաստեղծներուն քերթուածները, և եռանդուն աշխատեց թեամբ կը կարգար Պրոքսէնին:

Այսպիսի աշխատելու, տոկուն աշխատութիւնով արտադրեց տառակերը, և Լաֆօնթինի այդ առակագրքին մէջ կը պատկերանան ամեն դասակարգէ մարդիկ, իրենց բնատրիպ գիծերովը, իսկուտիպ պատկերներովը, ճշգրիտ գունագեղ ձևերովը: Հոն պատկերացած են դիտունը և ազէաը, ագահը և շուայը, շողագործը և ծանրակաց մարդը: Այս հանճարի գործը իր գիշերաջան աշխատութեան արտադրութիւնն է:

Հոյնպէս, Պուալը, որ Լաֆօնթինեան դարուն տկանաւոր անձնաւորութիւններէն մին եղաւ: Այս բանաստեղծ ծնած չէր, քակոյն իր փութկոտ աշխատութեամբ եղաւ բանաստեղծ: Յօրինեց Գեորգովիան Խորուխոս մակագրեալ գիրքը, որ բանաստեղծութեան բոլոր կանոնները կը բովանդակէ, և այս գիրքը կը ծառայէ նորահաս բանաստեղծներուն իբրև կանոն և ուղեցոյց: Բանաստեղծական լեզուաւ կուտայ հրահանգներ, ասկէ զատ ունէր ուրիշ բանաստեղծական գրութեանքներ: Իր ոճը ներգաշակ և զօրաւոր, ուժգին և կորովի, իր քաղաքութիւնները մաթեմատիկական ճշտութիւն ունին, յանգեցը՝ ճոխ: Սակայն երեակայութեան տխրութիւնը

զգալի է: Հիմա ըսէ, Հանճար, Պուալը որո՞նք կը պարտէր իր փութքը: անհնաւոր ինձի՝ որ հանճարի պսակն եմ:

ՀԱՆՃԱՐ. — Լը սխալիս, աշխատութիւն, շատեր կան որ լոկ իմ ներշնչումով կարողացան գրել: Ի՞նչ պիտի ըսէք այն Լատին բանաստեղծին համար որ համակ հանճար մ'էր: Ինչ որ կ'ըսէր, ինչ որ կը գրէր: Բանաստեղծական տաղերով կ'ըսէր ու կը գրէր: Այլ գրէր ամեն բան ափ յափոյ, նոյն ինքն բանաստեղծը կը խոստովանի հանճարի զօրեղ ազդեցութիւնը:

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Որտե՞ր ուրիշ համար կ'ըսէք, ես ալ կը խոստովանեմ թէ նա բանաստեղծ մ'էր, մանկութեան ժամանակ ունէր բանաստեղծութեան միտում, սակայն աշխատեցաւ և շատ աշխատեցաւ: Իր փուշ թռչան աշխատութեամբ յաջողեցաւ խել իր բանաստեղծութեան դասին: Գիտե՞ս, հանճար, իր մանկութեան օրերը: Իր հայրենի երկրին մէջ կայրէր: Կայէ ետքը եկաւ Հոսմ, հոն աւանդեց իր ուսման ընթացքը: Աթլէք և սյուրը ուղեորութիւններ բրաւ, իմաստասիրելով՝ խորհրդածելով և իր աշխատութեամբը Օգոստոս Կոյսեր օրելին եղաւ: Բանաստեղծութեան ամեն ճիւղերը մշակեց, և ամեն ճիւղերու մէջ ալ նշանաւոր հանդիսացաւ, եղբերգական, դիւցազնիկական, վարդապետական գրութեան թղթը: Շատ մը բանաստեղծներ գերանցեցեց ունէր շնորհալի և վայել լույս ոճ, սենէր նաև իր թերութիւնները, ինչպէս ոճայն կրկնութիւն, աւել լրագ լուրջ իրենցու հուստակում և թափթփութիւն: Ասկայն բանաստեղծ մ'է և ունի իր արժանիքը: Այդ արժանիքը, յարգը իր անխոնջ աշխատութեան արդարեւ է:

ՀԱՆՃԱՐ. — Այլ երգիչի ոտի և Անդրիայ նշանաւոր բանաստեղծին դէմ ոչ մէկ առարկութիւն կրնա ընել:

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Այլ երգիչի ոտին, հռոմայեցի այն հռչակաւոր բանաստեղծին համար կ'ըսես, զարմանք, սորա ամբողջ կեանքը աշխատութիւն եղաւ, կրնամ ըսել: աշխատութեան դիւցազնը, աշխատութեան զոհը: Այդ բանաստեղծը իր տաժանելի աշխատութիւնով և բուռն ծիւղերով թողուց անմահ անուն մը, Փառաց պսակներով, դասիներով բեռնաւորուեցաւ, Հոմերոսի անունն ու փառքին արժանացաւ, Օգոստէան դարուն պարծանքը ու փայլը եղաւ: Իր Բշակախաւսը գրեց 7 տարի աշխատելով, Ենեախաւսը համար 42 տարի անընդհատ աշխատեցաւ, ուրիշ աշխատութեամբ գրեց իր Անդրիայախաւսը: Իր սիրելի բարեկամ՝ Ուրաշ տիտին խրատներուն հետեւելով որ կ'ըսէ.

«Յղկեցէք դաս և կրկին յղկեցէք:

Ինչն ալ կ'ըսէր յաճախ, ինչպէս, արջը իր տէն և անկերպարան թռչածիւնը լիզելով ձկն կը բերէ, ես ալ իմ գրածներս սրտագրելով, յղկելով կը յաջողիմ ձկն բերել: Ի՞նչ պիտի ըսես. հանճար, այս հրաշակերանս բուն համար որ արտադրեց այդ մեծ բանաստեղծը: Ատոնք վայրկեան չափ յաջողմեներ են, ափ յափոյ դործեր, եթէ ոչ տարիներու, երկուր տարեկաններու արդիւնքը և յարատեւ աշխատութեան պտուղը:

Անդրիայի բանաստեղծ մ'ալ իշխեցիր, կարծեմ: Միլտոնի համար կը 'սոսիս: Գարձեալ կը զարմանամ, տար կեանքն ալ, դասն աշխատութեան կեանք եղաւ. իր անդուլ աշխատութեամբ, աչքի տեսութենէ զրբ:

կուեցաւ: զուրկ ծնաց արեգական ճառագայթներէն, տուընջեան լոյսէն զոր կը սիրէր կաթոգին, որքա՞ն դառն եղաւ այս՝ զրկուած, ինքն առանձնութեան մէջ մեկուսացած կը բացաղանչէր տիրազին ե՞րբ խաւար, խաւար միջօրէի ճառագայթներու մէջ, խաւար ցերեկը խաւար անդաբ, խաւար բոլորեալն, և քերթողական աւիւնով վառուած երգեց լոյսը, որ մարդու էութիւնն է, կեանքն է, Կէօթէ, Քերման մեծ բանաստեղծը, իրաւամբ գօչեց, լոյս՝ լոյս:

Միլտըն ունէր հանճար, սովորն և այնպէս աշխատեցաւ և իր տաժառնէլի աշխատանքով փայլեցուց իր հանճարը. ինքն կ'ըսէր միշտ. «Ժամանակաւ, աշխատութեամբ և բնաւորութեամբ կարող պիտի ըլլամ ապագային կտակել զորք մը»: Իրաւ, անմահ յիշատակ մը թողուց, անհնչեցի յիշատակ զոր փամփայկին ամենաթախ զօրութիւնը չկրնայ ընել:

Իգիպտոսի հսկայ կոթողները և երկնաբերձ բրգունքը փշուր փշուր կ'ըլլան այս յիշատակին առջև, մեծ յիշատակ մը, անգլիական Քրակա՝ նութեան դանձր:

Պիտեմ, ո՞ հանճար, ինչպէս արտադրեց այդ մեծ գործը. արգեօք հանճարի ներշնչումը կրնայ յառաջ բերել. ես անկարելի կը կարծեմ. իր յօգնաջան աշխատութեան արդիւնքն է այդ մեծ գործը. եթէ մտիկ ընես, աւար ալ կեանքը պատմեմ, թէն կարճ:

Յովհաննէս Միլտըն (ձոն) ծնաւ 1608 ին Լոնտրոյի մէջ. հայրը՝ գիտութիւններու և արուեստներու լուսամիտ բարեկամը, հոգ տարաւ իր դաստիարակութեանը. նախ Լոնտրոյի Ս. Պօղոս կրչուած վարժարանին մէջ աշխատեցաւ. ետքը փեմպրիլձի Քրիստոսեան կրթարանին մէջ կատարելագործեց իր ընթացքը: Միլտըն աշակերտը, իր պարկեշտ բնաւորութեանը համար ընկերակիցներուն սիրելի էր, ինքն ալ շնորհագեղ և վայելուչ, իր գլխուն մազերը լայն խոպոպիկներով կը ծփային իր ուսերուն վրայ. այդ պատճառաւ զանի կ'անուանէին «գեղեցիկ կոյս»: Ուսման համար բուռն տենչ ունէր, միշտ կ'աշխատէր, առանց վայրկեան մը կորսնցնելու, այնպէս որ 12 տարեկանէն աչքի տխրութիւնը ունեցաւ զգայապէս, դարձեալ ետ չի կեցաւ իր տաժանելի աշխատութեան. Կ'ըսեն թէ 18 տարեկան հասակին, վերգիլիոսի հետեւողութեամբ լատինական տողեր կը շարագրէ եղբոր Ալշոյոյժ եռանդով բնեց, իմաստասիրեց յոյն և լատին քերթողներու քերթութեանները, ուղեւորութիւններ ըրաւ. եկաւ Բարիդ. անտի անցաւ Խաւաքիս, գեղարուեստներու հայրենիքը, ուր երգեցին Տանդէլ Թասայ և Վերգիլիոս մի առ մի այցելեց Խալիլոյ ծաղկեալ քաղաքները. եկաւ Յըլէն. սիւս ուր. տեսաւ. Գալլիլէսը. եկաւ Նեապոլիս, Սիկիլիա: Այս ուղևորութիւնը ընելէ ետքը վերադարձաւ Անգղիա, որ քաղաքական խռովներու մէջ կը տարուբերէր:

Թողունք իր քաղաքական կեանքը: յորում մեծ դեր կատարեց, այս զրգովայի պառակտուեցներու մէջ դարձեալ աշխատեցաւ, իր բնարը թըթընացուց և միտով իր աշխատութեան մէջ գտաւ իր սփոփը:

Առ վայր մը՝ մտնեց իր աշխատութեան սենեակը, ուր ինքն բազմոցի վրայ նստած, սև զգեստով, գլխարաց, իր խոպոտիկները ուսերուն վրայ ծաւալած, աչքերն ալ դադրած տեսնելէ, մտածկոտ կ'աշխատի ու կ'աշխատի: Իր մենութեան և աշխատութեան ընկերակիցներն եղան իր աղջիկ-

ներք, որը փոփոխակի էր կարգային քերթողին սիրելի հեղինակները, ինչպէս Հոմերոսը, Ուլիսէոսը:

Այսպիսի յոգնավատակ աշխատութեամբ արտադրեց այն մեծ գործը Դրախտ կորուսեալը որ մարդկային ազգին ամբողջ պատմութիւնն է: Այս հրաշակեալը, հանճարի ներշնչութե ոչ դառն աշխատութեան անուշ պատուէն է:

ՀԱՆՃԱՐ. — Կ'ընդունիմ՝ Վերգիլիոսի և Անգղիոյ մեծ բանաստեղծին համար ըսածներդ, բայց ինչ պիտի ըսես Շէքսպիրի համար, որ համայն հանճար մ'էր. արտադրեց վեց մ գործեր, ինչպէս Օթելլոն, Համլէթը, որ մէյմէկ հրաշակներաներ են. իր հայրը ահաւոր թշուառութեան մասնուած, իրեն երիտասարդութեան ժամանակ կատարեալ դատարկացորտ մը եղած էր, բայց ինչպէ՞ս արտադրեց այդ մեծ գործերը:

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. — Ո՞ հանճար, տակաւին նոյն յամառութեամբ էր Էսոպոս, տակաւին կը մեծաբանես: Ոչ ոք կ'աւրանայ Շէքսպիրի հանճարը, բայց աշխատեցաւ:

Շէքսպիր երբ ծնաւ, հայրը փոստ աղքատ էր, ու թշուառութեան մասնուած. կատարեալ դատարկութիւն մը չկրցաւ տալ իր փոքրիկ տղան զոր առհասարակ Վիլ (Will) կը կոչէին: Թէև փոքրիկ Վիլը բաւական տարիներ դպրոցը անցուց, բայց հազիւ թէ կրցաւ տարրական կրթութիւն մը ստանալ: Կ'ըսեն սմանք, ինչպէս ըսիր դուն ալ, թէ՛ պատանեկութեան օրերը դատարկ անցուցեր է, ինքզինքը հաճոյքի տուած, յետոյ կրցաւ կատարելագործել իր թերի ուսմանքը, կատարելագործեց իր անձնական աշխատութեամբը: Փոքրիկ Վիլ Լոնտոն եկաւ բազմ փնտռելու համար, իր յարատեւ աշխատութեամբ և անխոնջ գործունէութեամբ փարեցաւ թատրական բեմին: Հմուտ գերասան մը եղաւ, և թատերգութեան մեծ զարկ տուաւ: Բազմ ժպտեցաւ, աշխատութիւնը պսակուեցաւ, շիլիններն ալ իր դրպոսին մէջ հնչեցան: Այս փայլուն յաջողութիւններէն քաջաւերուելով իր հանճարը փայլեցուց և իր հրաշակներաները արտադրեց:

(Հար)

Դ. Գ. ՆՇԱՆՆԱՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԸ

Առ Խմբագրութիւն Հանրադիտական

Ասկէ յառաջ Հանրադիտական Մեծ. Խմբագրի և Տօքթօր Տաղաւարեանի միջև ծագած լեզուադիտական ծանօթ բանավէճի առթիւ գրած մէկ յօդուածս՝ Ա. Մալչոյ Նոյ. 1 թուով հրատարակուած՝ Հանրադիտական պատիւ ըրած էր հիւրընկալել: Շնորհակալութիւնս:

Թող ներէ, Տէր Խմբագրապետ, որ պատասխանեմ հոս այն միակ դիտողութեան՝ զոր արժան դատած էր ընել այդ

արտատուելալ յօդուածի մասին՝ որու՝ դոհութիւն է ինձ հաստատուել՝ ամբողջութեան իր հաւանութիւնը տուած ըլլալ կ'երևի:

Քրած էի թէ գիտական ճշգրտութիւնը պահելու վախ՝ քով Pharynx-ի իբր հայ հոմանիշ «ըմբան» միակ բառն ընդունած էի Ֆրանսերէնէ Հայ-Աշխարհիկ Բառարանին մէջ, միևնոյն ժամանակ ուրիշ բառարաններու նման «կոկորդ»ն ևս չէի նշանակած այդ Ֆրանսերէն գիտական բառի առջև — «Այո՛, բայց (կոկորդ) բառին հոմանիշն ո՛րն է» կը հարցնէ Յօլատ էֆէնտին: Հարկ է միթէ յիշեցնել, թէ այդ գործածական հայ կարևոր բառը դանուած ամեն Ֆրանսահայ բառարաններու համեմատ և ընդհանուր կիրառութեամբ հոմանիշն է Ֆրանսերէն բամկակաւի Gosier ծանօթ բառի: Arrière — bouche սոսոր կամ սոսորդ, Gosier, կոկորդ, Pharynx, ըմբան: Իսկ «ոկոր» բառը՝ ցոր «ստամբա» ի իմաստով գործածած է Տօքթէօր Տալաւարեան, պաշաճելի է, Gueule բառի՝ փոխաբերական իմաստին: La gueule tue plus de gens que l'épée:

Այլ ընդ այլոյ շփոթութեանց տեղի չտալու համար անհրաժեշտ հարկ դարձած է այսօր թէ՛ դրական և թէ՛ մանաւանդ գիտական տեսակէտով մեր հայ լեզուն ճշտել և որոշ ու սեփական նշանակութիւն ալ մէն մի բառի՝ պահելով հանդերձ բովանդակական կամ գիտական գրոշմը այն Ֆրանսերէն բառերու՝ որոնց իբր հայ համանշանակ ցոյց կը տրուին: Այս նպատակաւ՝ բաց ի մեզմէ հնարուած նորակերտ անթիւ բառերէ՝ որք կը վխտան Ֆրանսերէնէ Հայ-Աշխարհիկ Բառարանին մէջ, պէտք կ'ըլլայ հին հայերէնի Ֆրանսէլաւերդ դարձած գանձերը՝ նոյն իսկ Հայկազեան Բառարանի տուած աւելի կամ նուազ որոշ սահմաններէն ի հարկին փոքր ինչ չեղելով՝ օգտիւ գործածել և յատկացնել զանաք Ֆրանսերէն տուեալ բառերու՝ որոնց հայերէն բուն և ճշգրիտ համանշանակները կը պակսէին: Առօրեայ գործածութիւնը հետզհետէ կը հաստատէ ու կ'ընդհանրացնէ ցուցուած այդ բառերը՝ իրենց այլ ևս ճշդուած նշանակութեանը մէջ: Այս ուղղութեամբ ու գործնական ծրագրով անշարագութեամբ է Ֆրանսերէնէ Հայ-Աշխարհիկ Բառարանը՝ որ այս կերպիւ թերևս փոքր ծառայութիւն մը մատուցած ըլլայ նոր հայերէնի ճշտման և յստակման կարևոր գործին . . . :

Այս պութիւ, կը յայտնեմ, Հանրաճիտ Մեծ. Խմբագրատեան, յարգանքս հետ իմ անկեղծ շնորհաւորութիւններս իր Հանրաճիտ մասին, որ իր օգտակար ուղղութեամբ արժանի է արգելի ամեն քաջալերութեան:

Իւլիո, 25 Նոյեմբեր 1898

Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ԻՄԱՍՏԱՍԷՐ ՄԱՆԿԻԿ ՄԸ *

Պ.Պ.

ՕՐԱՆՈՒ ԲՕԹԱՆ

Օտարին համար աննշան ու անդոյն ճճի մը, չեմ վարձանար այժմ եթէ կարգ մը ծնողներու համար ալ մանկիկ մը, ծիծկեր մանկիկ մը, անախորժ ձողուկ մ'է, տալտկալի ճպուռ մ'է իր ճիւճիւներովն, թէ և ուրիշներ ալ տան հոտաւէտ ծաղիկն, քաղցրիկ սոխակը կ'նկատեն զայն իր դալալներով։ Ասանք ճրմարիտ ծնողներ են։ Իրաւ, շատ հոտաւէտ ու քաղցրիկ չէի նոյն պահուն, ինչ պէս չեն շատ փոքրիկներ իրենց աքաբոյնն ու բըքբըքովն, գոնէ բոլորովին աճեալ ու տգեղ ալ չէի, և երբեմն ծածաղուն ծաւի աչիւրովն ու կարմրուն չրթներովն՝ իրրեւ պէպէկ մը սիրուն, մանր աղջիկներէ ու տղեկներէ տաքուկ ու թաքիկ պաշիկներ կ'ընդունէի աւելն անգամ որ անոնց չըջանին մէջ գտնուէի սանաւուս հետ։ Բայց քանի որ ակոյալի ցաւով բռնուած կ'տառապէի. գունատ չրթներէս լորձունք կ'հոսէին, այտերէս չուշանն ու վարդ կ'թոռէին, և ես օր օրի զեղնելով երկար ու բարակ որդ մը կը դառնայի, ամենուն երեսէն ընկած, լոկ ըվդելլայի փախած տղուկի մը պէս, և ահա ոչ հօրս և ոչ մօրըս համբոյրը կ'վայելէի, թէ և իրենց հոգւոյն ու արեան մի մասը լինելու պատիւն ունէի։ Ե՛հ պատիւ, միթէ իրենք ալ զիս ունենալու պատիւը կ'զրա՞նն։ Եւ ի՞նչ պատիւ էր այն, երբ մայր մ'իր գառնուկին կաթը զլանալէ զատ՝ օտարներուն գիրկը կը նետէր զայն, երբ սէրն անգամ իրրեւ ցոյց, իրրեւ դարդ քան իրրեւ խոր զգացում մայրական, կ'սամաարէր ու կ'սիգար պճպճուն չըջաններու մէջ հանդէս հանելով գեղազարդ քան տենդահար մանկիկ մը, ծնողական սնախառնութեան պսոտահական կուռքը։ Ճշմարիտէքը գիշեր ցերեկ միշտ արթուն կը հսկէ մանկիկիմը սնարին մօտ, թէ՛ դուարթ ու թէ՛ տխուր ու ցաւալին ժամերուն, մինչդեռ ես, քանի որ տկար ու նիւար էի, տան մի անկիւնը նետուած, իմ արտասուքս կ'ըմպէի, լեզի արտասուք, որ՝ ի հարկէ, մարդկային էակներու դէմ դառնութեամբ պիտի ընուր հողիս։ Եւ սակայն որք չէի, անհայր ու անմայր չէի։ Եւ քանի՜

* Տե՛ս Ա. Մ-նու 1898, քիւ 40։

Քանի մանկիկներ ինձ պէս, աշխարհիս վրայ իբր ընկեցիկ որբեր
կ'մտին ու կ'ոսնին արբոյք օրօրութեան պաշտօն ծոցն, միջոցեւ
իրենց ծնողք՝ անխոյսթ ու անզղայ, խաղու ու պարու մոլորուն
ծովուն մէջ կը լողան, թերեւ անծանօթ որբերու թիւն աւել-
ցնելու համար: Այսպիսիներ շատ աւելի թշուառ են ու եղիկի
քան ճշմարիտ որբերն, ինչպէս սիրոյ անուշութեանց անհազորդ
էակներ, լուսոյ և գիտութեան անմասն արարածներ չստ ա-
ւելի բարեբաղդ են քան թէ անոնք որ սիրոյ, յուսոյ և լուսոյ
ճաշակն առնելէն ետք՝ յանկարծ կ'զրկուին ու խաւարի ան-
դունդը կ'զլորին...

Եւ ստուգիւ՝ իմ բոլորտիքս լոկ մութ ու խաւար կ'տեսնէի,
և մերթ ընդ մերթ կ'մարմրէի: Թերեւ մահուան մարմնուքն
պիտի հասնէր վերջապէս, եթէ առաւօտ մը աչքս բանելով
ինքզինքս Սլելլայի հետ բացօդեայ վայր մը, գիւղատուն մը
չչտնէի տնակ մ'որու շուրջը պուրակներ, ծաղիկներ, դալարաւետ
բլրակներ կային, և կարկաջուն առուակ մը: Կարծես թէ նոր
շունչ ու ողի առի ծծելով թարմ ու մաքուր օդ մը: Արևին
պայծառ լոյսն, կենսատու զեփիւռ մը, դաշտերու անուշարոյր
հոտն կենդանութիւն տուին ինձ և ցաւերս մեղմեցին: Մանկա-
յին խաղերս ու ծիծաղներս սկսան: Ամեն օր ծիծմայրս զիս
դուրս կը հանէր և չրջակայ պարտէշները կ'տանէր: Պ. Արսէն,
տան բժշկին հրահանգն անօդուտ չէր եղած արդարեւ, բայց
ժօրս ու հօրս տեսքն, հսկողութիւնն աւելի ևս պիտի ներգոր-
ծէր անշուշտ իմ առողջութեանս վրայ և զիս վտանգալի ար-
կածէ մ'ազատ պիտի պահէր, միայն հայր ու մայր բացակայ
էին: Թերեւ գեղջկական անուշութիւններ, թո՛ղ իրենց զաւկին
բոյժն ու դարմանն, այնքան հրապոյր չունէին անոնց աչքին
որքան քաղքի աղմուկը, փողին ու զրօսանքն: Կերևի թէ մա-
միկս անգամ իր լալիան ու ցաւոտ թոռնէն հեռու մնալ ուզած
էր, վասն զի իր վայրահաջութեան ճարակ չպիտի գտնէր մե-
նաւոր գիւղակի մը մէջ: Այսպէս ուր որ գնայի մինակ էի, և գո-
նէ թռչուններն, այծերն ու դառնուկներն, հաւերն ու վառ-
եակներն իմ ընկերներն, իմ զուարճութեան առարկաներն էին:

Մի քանի շաբաթ անցեր էր և ծնողքէս ոչ բանքեր, ոչ լուր
եկած էր, երբոր տաքուկ օր մը, Մայիսի, ծիծմայրս՝ զիս գիրկն
և իր նախաճաշը ծրարելով ձեռքն առաւ և առուակին մօտ
դնալով զիս խոտին վրայ նստեցուց և ինքն հեռուն մի քանի
գիւղացի կիներու հետ խօսքի բռնուելով՝ սկսաւ թէ լեզու

Թափել և թէ անոնց հետ բերանը պատաններ թխել։ Առ ուսակի ջրին անուշ խոխոջն, վճիտ բիւրեղեայ տեսքն ու իմ բուրբուրաքս երգող և առուակին վերեւ սաւառնող թռչնիկներ այնքան հրապուրեցին զիս որ սկսայ թևերս շարժել անոնց պէս թըռելու համար և խնդուլով ետն ճիշեր արձակելով քիչ քիչ նստած տեղէս սահիլ զէպ առաջ ափին կողմն, այնպէս որ յանկարծ թաւազլոր ընկայ առուակին մէջ։ Սուր աղաղակ մ'արձակեցի, ոչ աչքեան երկիւղէս, վասն զի զով ջուրը մարմինս քանի կը զգուէր խորոթ կ'զգայի, այլ անրնական դիրքէս։ Գետակին, թէ և ծանծաղ, ալեակները զիս կ'քշին՝ երբ մացասի մը հանգիւյնով բռնուեցայ, և սակայն ումպ ումպ ջուրը կոկորդէս վար կ'սահէր և կարծես թէ զիս պիտի խղզէր։ Սղելա լեղատատառ հասաւ, զիս քաշեց հանեց հաւի պէս թրջած և գրեթէ շնչասպառ։ Իսկոյն տուն տարաւ զիս, հագուստս փոխեց, — Աղբորիկ աղաս, բան մը չէ — ըսելով և գրկացը մէջ մարմինս տաքցնելու ջանաց միշտ դռնն ի դռն։ Ապա կոկորդէս վար փոքրիկ զաւաթ մը գիւնի թափեց, այնպէս որ գինովի պէս գլուխս ծռեցի և ժամերով քնացայ, երբ սոսկալի աղաղակներ ականջիս հասնելով՝ աչքս բացի և տեսայ որ հայրս ու մայրս՝ բոլորովին այլալոծ՝ կուլային, կ'ողորային։

— Կրողը տանի Պ. Արսէնը, կ'գոչէր մայրս՝ տես մի անդամ մաքուր օյն ինչ օթ թերաւ գլխուս։ Սա բժիշկներն ի՞նչ անսիրտ, քարսիրտ մարդիկ են . . . :

— Քա կին, լեզուդ քեզի քաշէ, կ'գոչէր միւս կողմանէ հայրս փրիբաւով, բժիշկն ի՞նչ յանցանք ունի, մատամ, եթէ Արսէնը զեան ընկաւ, ի՞նչ մայր ես դուն, որ զաւակս վարձկան անշա՛հ կնկան մը կ'վտառէիս . . . :

— Քա, քա, հիմա խելքս պիտի թոցնեմ . . . դո՛ւ, դո՛ւ չէի՞ր . . . բերանս մի բռնար, հիմակ ամեն բան դուրս պիտի թափեմ . . . ինչու համար այսպիսի ողորմելի տնակ մը բռնեցիր . . . զետակը պակաս էր . . . քա կիս գլուխը պիտի ուտես, թոյլ չտուիր որ զէթ մամիկն իր հետը գայ . . . հապախաղեր ունէիր խաղալու . . . ո՞վ գիտէ, կարելի է Ստելլային հետ խնալու ատեն . . . :

— Կրողը տանի քեզ ալ Ստելլան ալ . . . անտաննի լեզու մ'ունիս . . . և հապա Պ. Արսէնին հետ դու ի՞նչ դործ ունէիր երկի, քանի որ հիւանդ չես . . . :

— Նայէ, նայէ, ի՞նչ սուտեր կ'հնարէ որ իր յանցանքը

ծածկէ, պոռայ մայրս . . . ա'լ քաշելիքս չմնաց . . .

Նոյն պահուն այնպիսի աղաղակ մը ձգեցի որ կարծես՝ քուռնէ մթափածի պէս՝ հայր ու մայր իմ՝ քովս վազեցին:

— Ահ, զաւակս ձեռքէ կերթայ կոր, շունչը դժուարաւ կառնէ կոր, նայէ, նայէ աչքերը կ'դառնան, զոհէ, հոգիս, ես ալ պիտի մեռնիմ . . .

Եւ այսպէս խօսելու տանն հայրս քորէ արձանի պէս լուռ ու մունջ կ'մնար, և ոչ իսկ կ'խորհէր, փոխանակ մի՞ճեալու, իմ վիճակս քննել և անմիջական դարման մը բերել, Վասն կ'զգայի որ նոր հիւանդութեան մը պիտի ենթարկէի:

Բայց իմ խելացի ծնողքս չուտ մը կառք մը բերել տուն և ծծմայրին հետ վիս առին և քաղաք իջան մեր տունն, ուր նոր տեսարան մը բացուեցաւ, երբ նորէն մայրս կրկնեց թէ օգն էր այս բոթը բերողը մեր զխօսն:

ԱՐՈՅԸ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԴԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆԻ

Ըստ կտակի բարեխիտակ Յովակիմայ Իզմիրեանց՝ տարւոյ Յուլիս 6 թուակիր և 18 թուահամար պաշտօնական յայտարարութեամբ հրաւիրուած էին թէ և այն հեղինակներն ու բանասէրները՝ որք Աղգային դպրութեան և պատմութեան վերաբերեալ ու է աշխատութեամբ կը փափաքին մասնակցիլ Սահակ - Մեսրոպեան գրական մրցանակարարութեան, իրենց աշխատասիրութիւններն յուղարկել մինչև յառաջիկայ 1899 տարւոյ Յունուարի վերջ, սակայն ըստ նորագոյն տնօրինութեան կտակի Գործադիր Մնայուն Յանձնաժողովոյ, յիշեալ պայմանաժամն երկարաձգուած է մինչ 1899 Փետրուար վերջ:

Հետեւաբար վերստին կը հրաւիրուին հեղինակներն ու բանասէրները որ հաճին իրենց աշխատասիրութիւններն յուղարկել առ Ա. Իննամպատիւ Արքայան Պատրիարք Հայրն ի Կ. Պոլիս մինչ որոշեալ պայմանաժամ:

Տպագիր երկասիրութիւնք հարկ է որ երեք օրինակ լինին, իսկ ձեռագիրք մէկ օրինակ, որք ետ չեն դարձուիր:

2 Դեկտեմբեր 1898

(Կնէ+)

ԱՌՏՆԻՆ ԳՈՐԾԵՐ

Նորընդիմ երեւոյթանքեր. — Առաջնորդական Ինդիք. — Հիւանդանոց:

... Խմբագիր. — Մերայինք՝ գրեթէ ամեն տեղ, հեազհետո յոռետեսութեան սահմանները կ'դեգերին. ազգային օգուտ, հասարակաց բարիք, և մանաւանդ սահմանադրական պաշտօն ու քուէ անըջային, անպէտ բաներ կ'նկատուին: Թեքեա մասամբ իրաւունք ունին, քանի որ՝ չէ թէ զրպարտութեանէ, ինչպէս ումանք կ'կարծեն, այլ քսութենէ, վոյրահաշութենէ և յատկապէս մատնտու, զազրալի բերաններէ կ'խորշին: Սակայն այդ բերանները պրկելու հնարը կայ, և այդ հնարը զործագրելու բարոյական արիութիւնը կը պահուի: Խմ կարծեսօք՝ եթէ ոչ անմիջապէս՝ ժամանակի հոլովմամբ, միշտ յաղթական կ'կանգնին անոնք որ ճշմարտութեան և արդարութեան կ'ըստպասաւորեն, անգոսնեղով ինչ որ անիրաւ ու անշիմն է: Եւ բարին ու ճշմարիտն ընտրած կ'իինն այնպիսիներ որ Ազգին օգտին համար կ'զոհեն իրենց յոռետեսական նկատմունքն:

— Այո յոռետեսութեան մի նշանաւոր երեւոյթը կ'ներկայի անցեալ ամիս, երբ քաղքիս ընտրողներն պակսած չորս երեսփոխաններու տեղ նորեր ընտրելու կ'հրաւիրուին: Առաջին և երկրորդ քուէարկութեան առթիւ քանի՜ քուէ ձգուին ազէկէ, քուէտուփին մէջ, — հազիւ 50-55, — 700-800 ընտրողութեան իրաւունք ունեցող քուէարկուներու մէջէն: Յուսադրական, քաջալերական չէ՞ այս: Անտարբերութիւն թէ յոռետեսութիւն է այս: Ըստ իս՝ թէ մին և թէ միւսն: Եւ սակայն կ'յիշեմ որ երբ տարիներ առաջ ընտրողութեան իրաւունքը նոր օրէնքով մը սեղմելու փորձ մ'ըրաւ Գաւառական Ժողովը, կարգ մը ազատախօհ մարդիկ կրակ ու բոց տեղացին անոր գլխուն՝ այնչափ որ ժողովը տեղի տուաւ և ընտրողութեան մի պայմանն, այս է՝ ազային տուրքն $\frac{1}{2}$ մէծիտի իջեցուց որպէս զի ազնուապետական կերպարան մ'առած չինի Գաւառականն: Ընտրողներու թիւն այսպէս 450 էն գրեթէ 1000 ի ելաւ: Հապա արդիւնքն . . . դասալիքութիւն: Ո՞ր են այդ ազատախօհ սահմանադրականներն և ընդհանուր քուէարկութեան ասոյեան:

ներն: Իրջո՞ւ ընտրողները կ'կասին, կ'նուազին, թէ և շատեր և ոչ իսկ փուլ մը կ'վճարեն Ազգ. արկղին: Թերևս անոր համար որ երբ քան մը աժաննայ, ինչպէս նաեւ քուէն, կ'դռնէ կանայ և առնող ու ծախող չգտնուիր: Այս անհոգութեան մի պատճառն ալ՝ ազգային ճշմարիտ կուսակցութեան բացակայութիւնն է, որով շատեր — ինչ փութ է — ըսելով անդին կ'անցնին: Բայց ազգին գործերն չեն կրնար անխնամ մնալ, և անտարբեր կամ յուետես մեծ պատասխանատուութեան ներքեւ պիտի մընան թէ՛ իրենց խղճին և թէ՛ յաջորդ սերնդեան առջև՝ երբ քոյքայումը վրայ հասնի: Արկնակի քուէթիւթեամբ ընտրուած են, Տեարբ Կ. Արապեան, Ջ. Թագթապեան, Ս. Թաղարեան և Պ. Պերկամալեան, ամենքը բանիբուն ու գործունի մարդիկ, որ ժողովրդեան փառահռութիւնը կ'զայելեն և անտարակոյս իրենց երեսփոխանական պաշտօնն ուսանանելով նոր ուժ մը պիտի բերեն Գաւառական Ժողովին:

— Այս պահուս կ'իմանամ նաեւ, որ տեղւոյս Քաղ. Ժողովէն քանիցս խնդրուած առաջնորդական ընտրելեաց ցանկն, յանդիմանական գրով մը՝ հասած է յԱռաջնորդարան, յանդիմանութիւն՝ որ ուղղուած է նախորդ Առաջնորդի հրաժարեցուման իբր ապրիլն եղանակի մասին: Այնպէս կ'թուի որ՝ եթէ Գեր. Ասլանեան նորընծայ Եպիսկոպոսը, համոզին հրաժարէր, Ազգ. Պատրիարքարանն կամ յաւիտեան ցանկ չպիտի զրկէր և կամ քանի Ասլանեանն Առաջնորդ պիտի կարգէր: Ճիշտը չգիտեմ թէ Սահմանադրութեան որ յօդուածին վրայ յենլով՝ այդպիսի մի ընթացք կրնայ բռնուիլ: Ձեռ ուզեր վերադառնալ այդ կէտին վրայ և կ'զմայիմ եկած եռանուն ցանկին վերայ, որմէ երկու Եպիսկոպոսներ հրաժարած են արդէն . . . Լաւ ևս էր ցանկ զանց ընել և Գաւառականին թողուլ յաջորդութենէն կոչել Առաջնորդութեան, քանի որ ընտրելի կամ ընտրեալ Առաջնորդը պիտի վարէ չէ թէ Կ. Պօլսոյ ալ Իզմիրի վիճակն:

— Միւս կողմէ տեղւոյս Ազգ. Հիւանդանոցի ներքին մատակարարութեան վրայ ժամանակէ մ'ի վեր ալ ընդ այլոյ ձայներ կ'լսուին, և կ'ստուգեն թէ մի քանի Հոգաբարձուներ հրաժարած և միւսներն Տնտեսական Խորհրդոյ հետ հաշուակալութեան և համարատուութեան կարեւոր խնդիրներու մասին գտած են: Ես ոչ այս և ոչ այն կողմին առայժմ կ'հաւատամ և կարծիք չպիտի յայտնեմ մինչև որ Հոգաբարձութիւնն իր

տարեկան դեղեկագիրը ներկայելով առ որ անկ է, ինքզինքն
անբասիր հանէ, եթէ իրօք անպարտ է, կամ դատաւարտութի
նթիւն պարտաւոր: Համարառուն Տնտեսականն է, և ուստի անոր
կը մնայ լուսաւորել ի պաշտօնէ Հասարակութեան կարծիքն:

11 Դեկտ. 1898

ՍԻՍԱԼ

Խմբաքրոսիւն «Արեւելեան Մակոյ»

Տէ՛ր

Ժամանակէ մ'ի վեր Հոգ-Որբախնամ Ընկերութեան Որ-
բանոցին անունն անխրաղել անձանց կողմանէ յանիրաւի և յան-
գէպս կը յեղյեղութի օրագրաց ոմանց մէջ, իբր թէ՛ Մեծ. Ղու-
կաս է ք. Եսայեան՝ զբկանք մ'ըրած ըլլայ որբուհեաց՝ զանոնք
հանելով ա'յն չենքէն, որու վարձման համար ինք փոխանորդ
կարգուած էր կալուածատէր Աշն. Տիկ. Յուստիանէ Զ. Տիկ-
պէրեանի կողմանէ:

Ընկերութիւնս ներկայիւս կը փութայ յայտարարել՝ թէ
այն փոխադրութեան պատճառաւ՝ նիւթական ո՛ր և է զբկանք
մը հասած չէ Որբանոցիս, այլ ընդհակառակն Աշն. Տիկ. Յուս-
տիանէ բարեհաճած է այս առթիւ Որբանոցիս տարեկան 10
(տասն) օտմ. ոսկւոյ նուիրատուութիւն մը սահմանել, որու
համար մեր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնենք:

Գործադիր Ժողով Հոգ-Որբախնամ Ընկերութեան

Նախագահ

Արեւադէր

Արեւադէր

Ա. Տիգրիկեան ՎԱՐԴՈՒՀԻ Գ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ ՄԱՐԻ ԱՐԱՊԵԱՆ

(Կնէ)

Մ Ե Ն Ո Ր Յ Ո Ւ Մ

Ա. Մ-ն-ն սարեւորի առիւժնի պարս կ'համարի նախ իր արտագին շնորհակալիքն յայտնել իր ամեն բաժանորդներուն, որ' արդեն եւրոպական դրութեան իրազեկ, հաճեցան սոյն տարւոյն առաջին ամիսներուն մէջ իրենց տարեգրիկներն գրեթէ ամբողջովին հասցնել հմապարտեանս երկրորդ՝ յաւիտեակ խնդրել՝ որ իրենց բաժնեգրիկներն անվճար քողած բաժանորդներ, որ սակաւաբիւ են, հաճին իրենց հաշիւը գոցել՝ որ ըստ առաջնոյն, կանոնաւորապէս ընդունին իրենց քերթերը երրորդ՝ հմապարտեանս պարս կ'համարի նաեւ իր շնորհապարտութիւնն հրապարակաւ յայտնել Ա. Մ-ն-ն Մեծ. Գործակերտուն եւ ազնուամիտ Աշխատակիցներուն, վստահացնելով Արդոյ բաժանորդներն որ քերթիս նիւթերուն կարելի եղած զանազանութիւնն տալու համար հարկ եղած հոգն ու խնամք պիտի տարուի, եւ՝ ըստ խնդրոյ ունանց՝ իբրեւ քերթոն՝ յիշին ծայր հետաքրքրաւոր եւ եղերական վեպ մը բարգմանորեն պիտի հրատարակուի նոր տարւոյն սկիզբէն. Լիպոյնս է նշանաւորութիւնս որ Արդոյ բաժանորդները մի եւ նոյն հաւակրութեամբ եւ պաշտպանութեամբ պիտի շարունակեն պատուաւիրել Ա. Մ-ն-ն, որպէս զի անվրդով եւ անընդհատ յարատեւ իր ծանօթ ուղղութեան եւ պաշտօնին մէջ:

ՅԱՆՎԱԿԱՆ ԵՐԵՐՈՅ

Ազգային պաշտօններ ու ճրի բշխմամբ	.	.	.	903
Այժօնու Տոտի	.	.	.	104, 156, 180
Աղքատախնամ Ընկերութիւն	.	.	.	752
Ամենատարօրինակ գրեզմանատունը	.	.	.	783
Ամերիկայի նամակ	.	.	.	777
Այգեկ-ն-ն Գլ-ն-ն	.	.	.	426
Այլ եւ այլք	.	.	.	280, 760, 800, 915
Այնքապի գովեմը	.	.	.	267, 578
Այնքապի մը եփեսոսի աւերակներուն	.	.	.	759